

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра філософії**

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Роман БОГАЧЕВ
«___» _____ 2024 р.

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра
зі спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти
та волонтерська діяльність»
на тему: «Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах дії
воєнного стану в Україні»**

Виконала:
здобувачка IV курсу, групи СР-01
Михайлова Олександра Валеріївна _____

Керівник:
Боковець О.І.,
д-р філософії з психології, викладач кафедри філософії _____

Рецензент:
Гермаш Ю.О.,
к. пед. н., ст. викладач кафедри теорії та практики управління _____

Засвідчую, що у цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень з праць інших авторів без
відповідних посилань.
Здобувачка _____
Михайлова Олександра Валеріївна

АНОТАЦІЯ

Михайлова О.В. Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні. – На правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня бакалавра зі спеціальності 231 Соціальна робота освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність». – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра філософії. – Київ, 2024. – 78 с., список джерел з 77 найменувань.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню особливостей соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні. У роботі розкрито зміст, методи та форми соціальної підтримки цільової групи, проаналізовано законодавче підґрунтя, оцінено ефективність державних програм і проектів допомоги. Проведено комплексне емпіричне дослідження, яке включало констатувальний, формувальний та контрольний етапи. На констатувальному етапі шляхом онлайн опитування визначено потреби сімей військових. На формувальному етапі розроблено та апробовано тренінг «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців». Контрольний етап засвідчив ефективність тренінгу як форми соціальної підтримки сімей військовослужбовців. За підсумками дослідження розроблено рекомендації для соціальних працівників щодо підвищення якості надання послуг цільовій групі. Матеріали роботи можуть бути корисними для державних установ, громадських організацій та закладів освіти.

Ключові слова: соціальна робота, сім'ї військовослужбовців, соціальна підтримка, методи соціальної роботи, тренінг, рекомендації.

ABSTRACT

Oleksandra Mykhailova. Social work with families of military personnel under martial law in Ukraine. - In the form of a manuscript. Qualification work for a bachelor's degree in specialty 231 Social Work, educational and professional program “International Social Projects and Volunteer Activities” - National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Department of Philosophy - Kyiv, 2024. 78 p., list of references of 77 titles.

The thesis is devoted to the study of the peculiarities of social work with families of military personnel under martial law in Ukraine. The work reveals the content, methods and forms of social support for the target group, analyzes the legislative framework, and evaluates the effectiveness of government programs and assistance projects. A comprehensive empirical study was conducted, which included the ascertaining, formative and control stages. The needs of military families were identified through an online survey. At the formative stage, the training "Comprehensive Support for Military Families" was developed and tested. The control stage showed the effectiveness of the training as a form of social support for military families. Based on the results of the study, recommendations were developed for social workers to improve the quality of service delivery to the target group. The materials of the work may be useful for government agencies, public organizations and educational institutions.

Keywords: social work, military families, social support, methods of social work, training, recommendations.

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	7
1.1. Зміст соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану.....	7
1.2. Законодавство України щодо соціального та правового захисту членів сім'ї військовослужбовців.....	17
1.3. Методи та форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців.....	25
Висновки до 1 розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	36
2.1. Аналіз національних програм і проєктів щодо соціальної підтримки сімей військовослужбовців в Україні.....	36
2.2. Комплексне емпіричне дослідження ефективності здійснення соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні.....	44
2.2.1. Констатувальний етап експерименту.....	45
2.2.2. Формувальний етап експерименту.....	50
2.2.3. Контрольний етап експерименту.....	53
2.3. Рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення якості надання соціальних послуг сім'ям військовослужбовців.....	55
Висновки до 2 розділу.....	61
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	63
СПИСОК ПОСИЛАНЬ.....	66
ДОДАТКИ.....	74
Додаток А. Анкета для учасників тренінгу «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси» (до тренінгу).....	74
Додаток Б Анкета для учасників тренінгу «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси» (після тренінгу).....	75
Додаток В. Презентація існуючих методів, форм, програм і послуг для сімей військовослужбовців; обговорення основних питань, пов'язаних із доступом до соціальних послуг.....	76
Додаток Д. Огляд доступних інформаційних ресурсів.....	77
Додаток Ж. Грантові програми для сімей військовослужбовців.....	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Військова служба є важливим інститутом кожного суспільства, адже військовослужбовці беруть на себе відповідальність за захист країни та її громадян. Особливо актуальною є військова служба в умовах реальної війни в Україні. Війна породжує багато проблем, створює додаткові виклики та стреси як для самих військових, так і для членів їх сімей. Військовослужбовці, які беруть участь у бойових діях, можуть зіткнутися з травмою, втратою близьких або іншими стресогенними подіями. З подібними проблемами можуть зіткнутися й члени сімей військовослужбовців. Якщо сім'ї військовослужбовців не отримують належної підтримки, це може призвести до різного роду соціальних проблем, наприклад, девіантна поведінка, злочинність та ін.

Актуальність дослідження проблем сімей військовослужбовців у науковому плані є не менш важливою. Адже аналіз наукових досліджень з окресленої проблематики сприятиме кращому розумінню основних потреб членів сім'ї військовослужбовців і проблем, з якими вони стикаються. Тобто, науковий інтерес полягає у використанні ефективних методів і форм соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, а також розробці ефективних програм та/чи проектів з метою підтримки членів сім'ї військовослужбовців.

Наразі існує чимала кількість наукових досліджень, предметом розгляду яких є специфіка соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Однак, на сьогодні не вирішеними залишаються проблеми, що полягають у використанні ефективних методів і форм соціальної роботи з метою соціальної підтримки членів сім'ї військовослужбовців. Саме цим обумовлено вибір теми дипломної роботи – «Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні».

Наукова розробленість проблеми дослідження. Наразі існує чимала кількість наукових досліджень, предметом розгляду яких є специфіка соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, зокрема цій проблемі присвячено наукові пошуки таких дослідників: І. Албул [1], О. Балдинюка [3,4], О. Безлюдного [5], О. Безпалько [6, 7], О. Бойко [9], Г. Бондаренка [10; 11], Ю. Бриндікова [12],

А. Войтовської [13; 14], О. Міхеєвої [31, 32], О. Морщакової [33], Н. Олексюк [35; 36], І. Трубавіної [60] та ін.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з сім'ями військовослужбовців.

Предмет дослідження: особливості соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні.

Мета дослідження: визначення ефективних методів і форм соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні, розробка та апробація тренінгу для сімей військовослужбовців «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси», а також підготовка рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення якості надання соціальних послуг даній цільовій категорії.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення таких **завдань**:

- 1) розкрити теоретичні засади дослідження проблеми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців;
- 2) проаналізувати законодавство України щодо соціального та правового захисту членів сім'ї військовослужбовців;
- 3) визначити методи та форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців;
- 4) здійснити аналіз національних програм і проектів, спрямованих на надання соціальної підтримки сім'ям військовослужбовців;
- 5) провести комплексне емпіричне дослідження ефективності здійснення соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні;
- 6) розробити рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення якості надання соціальних послуг сім'ям військовослужбовців.

Для досягнення мети дипломної роботи використано такі **методи дослідження**:

- 1) *теоретичні* – аналіз і синтез наукових джерел, узагальнення наукової літератури з проблем соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців;
- 2) *емпіричні* – експеримент щодо ефективності здійснення соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні, який містить

констатувальний, формувальний та контрольний етапи; опитування, анкетування, спостереження;

3) методи кількісної та якісної обробки результатів для підтвердження ефективності розробленого тренінгу.

Констатувальний етап: проведено онлайн опитування серед 67 респондентів – членів сімей військовослужбовців. Опитування мало на меті виявити соціальні потреби, оцінити потреби у різних сферах життя, рівень задоволеності наявними послугами та ресурсами, а також зібрати демографічні дані.

Використано анкетування для збору первинної інформації про респондентів до проведення тренінгу.

Формувальний етап: розроблено та проведено одноденний тренінг «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси», в якому взяли участь 15 осіб.

Під час тренінгу використано презентації, практичні завдання, електронний посібник із грантових програм.

Контрольний етап: після проведення тренінгу учасники заповнили анкету зворотного зв'язку для оцінки ефективності заходу.

Результати анкетування показали високу корисність наданої інформації, значне покращення навичок використання інформаційних ресурсів та високий рівень задоволеності організацією тренінгу.

Зібрано відгуки та пропозиції учасників щодо майбутніх тренінгів.

Отже, на констатувальному етапі дослідження використано опитування та анкетування для збору первинних даних, на формуальному – проведено тренінг з використанням презентацій, практичних завдань та електронних матеріалів, а на контрольному – анкетування учасників для оцінки ефективності тренінгу.

Теоретична і практична цінність роботи. Теоретична цінність роботи полягає у тому, що:

1) систематизовано та поглиблено теоретичні знання щодо соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах воєнного стану, визначено специфіку їхніх проблем і потреб;

2) проаналізовано законодавчу базу та державні програми соціальної підтримки сімей військових в Україні, що сприяє кращому розумінню наявних ресурсів і можливостей;

3) досліджено ефективність різних методів і форм соціальної роботи з цільовою групою, що створює підґрунтя для подальшого вдосконалення інструментів допомоги;

4) розроблено та апробовано тренінгову програму «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців», що може бути використана соціальними працівниками та іншими фахівцями.

Практична цінність роботи полягає у тому, що:

1) проведено комплексне емпіричне дослідження, результати якого надають змогу краще зрозуміти реальні потреби сімей військовослужбовців;

2) розроблено практичні рекомендації для соціальних працівників щодо підвищення якості надання соціальних послуг даній цільовій групі.

Створено презентаційні матеріали з інформаційними ресурсами для сімей військових, що є корисним практичним інструментом.

Матеріали дослідження можуть бути використані в діяльності державних установ, громадських організацій, а також закладів вищої освіти під час підготовки соціальних працівників.

Таким чином, робота має як теоретичну, так і практичну цінність, що полягає у поглибленні знань та створенні практичних інструментів для реалізації ефективної соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в Україні.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, поділених на підрозділи, висновків і рекомендацій, списку посилань та додатків. Загальний обсяг роботи – 78 сторінок (з них 65 основного тексту). Список використаних джерел містить 77 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1. Зміст соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану

Соціальний розвиток у ХХІ ст. супроводжується у більшості країн світу нагромадженням гострих проблем життєдіяльності людей та пошуками шляхів і можливостей їх розв'язання. Це призводить до ускладнення умов людського буття в усіх сферах суспільства, загострення проблем існування та гідного самоутвердження особистості. За таких умов потрібно як теоретично, концептуально осмислити нові суспільні реалії, так й ініціювати технологічні, прикладні підходи та механізми формування й реалізації ефективної соціальної політики та соціальної роботи [56 с. 3].

Захист і підтримка сім'ї як важливого соціального інституту є одним зі стратегічних національних пріоритетів державної політики. Особливу увагу приділяють сім'ям військовослужбовців, які відіграють ключову роль у соціальній структурі суспільства. Від розв'язання численних проблем, з якими стикаються сучасні сім'ї військовослужбовців, залежить успішність реформ, які впроваджуються в країні, боєздатність держави, а також характер внутрішніх і зовнішніх процесів.

Війна не лише забирає життя військових, а й змінює життя їхніх сімей. Кожен із її членів переживає стрес, занепокоєння та страх. Сім'я військового часто стикається з фінансовими труднощами, проблемами зі здоров'ям та труднощами у вихованні дітей.

Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями є важливою складовою державної політики. Військовослужбовці та їх сім'ї є соціальною групою, яка зазнає особливих труднощів у зв'язку з військовою службою. Соціальна робота спрямована на надання допомоги та підтримки цій групі, а також на сприяння її соціальній адаптації та інтеграції в суспільство.

Саме тому, соціальна робота з сім'ями військовослужбовців – це не просто обов'язок, але й важлива ланка в забезпеченні фізичного та психологічного здоров'я наших героїв. Це стає ключовим елементом в підтримці сімейного благополуччя.

Здатність військовослужбовців виконувати свою місію часто залежить від того, наскільки вони впевнені в тому, що їхні родини в безпеці та забезпечені необхідною підтримкою. Тож соціальна робота з сім'ями військовослужбовців – це не просто частина військової системи, а це важливий елемент, який зберігає сімейне щастя та сприяє міцному духу нації.

Через війну в Україні, соціальні зміни, що відбуваються упродовж останнього десятиріччя, зростає значущість розширення соціальної роботи, соціального захисту та допомоги, а конкретно – піднесення рівня соціальної роботи. Сучасні умови вимагають розуміння її як своєрідного спеціалізованого виду соціальної діяльності, що допомагає знайти шлях до повноцінної допомоги, духовного оздоровлення тих, хто має відношення до війська та потребує соціального захисту [56].

Соціальний супровід та психологічна допомога військовослужбовцям та їхнім родинам у громаді є важливим елементом національної системи соціальної підтримки.

Військова служба – це випробування не лише для самого військовослужбовця, але й для його родини. Обидві сторони повинні пройти через два етапи адаптації: перший – коли військовий йде на фронт, а другий – коли він повертається додому. Між цими етапами постає чимало викликів, які можуть негативно позначитися на психологічному та матеріальному стані родини.

Міжсекторіальна взаємодія, взаємопідтримка та відкритість до співпраці є основою того, що система соціальної підтримки як і військовослужбовців, так і ветеранів війни, і членів їхніх сімей буде спроможною відповідати на виклики, які є сьогодні, і які будуть в майбутньому.

Як і будь-який процес, соціальна робота з сім'єю військовослужбовця включає ряд властивостей, основними з яких є [36]:

- науковість (опора на всебічно обґрунтовані дані теоретичного пошуку та практичного застосування досвіду соціальної роботи з сім'єю в інших умовах);

- активність (постійне вивчення змін вирішуваної проблеми сім'ї та нарощування зусиль з метою настання незворотних змін);
- адресність (облік особливостей життєдіяльності кожної сім'ї, вибору актуальних завдань і результатів соціальної взаємодії);
- комплексність (використання у процесі соціальної взаємодії різних можливостей і умов);
- гнучкість (здатність до багатоваріантності дій, до оперативного переключення на вирішення супутніх завдань, до зміни тактики їх розв'язання, до ефективного пристосовування до зміни обстановки);
- динамічність (готовність вирішувати проблеми сім'ї в обстановці, що конкретно склалася з безперервним нарощуванням потенційних можливостей цієї сім'ї) [36].

Теоретичні засади дослідження проблеми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців включають концепції та підходи, які надають змогу зрозуміти та вирішувати соціальні проблеми, з якими зіштовхуються сім'ї військовослужбовців. Деякі з таких теоретичних засад включають [7]:

- Соціальна справедливість: цей принцип підкреслює важливість створення рівних умов для всіх сімей військовослужбовців і доступу до соціальних послуг.

На думку О. Безлюдного, для забезпечення соціальної справедливості для сімей військовослужбовців важливо враховувати їхні унікальні потреби та виклики. Це може включати в себе розробку програм і послуг, спеціально адаптованих до військового життя, таких як психологічна підтримка під час деплойменту (це військовий термін, який вказує на розташування або відправлення військовослужбовців у конкретну область або регіон для виконання службових обов'язків, зазвичай у зоні бойових дій або на місіях миротворення. Деплоймент може тривати від декількох тижнів до кількох місяців. Під час деплойменту військовослужбовці перебувають віддалено від своїх сімей, що може створювати додатковий стрес та потребу у психологічній підтримці як для військовослужбовців, так і для їхніх родин), консультування з питань військових пенсій, чи доступ до освітніх можливостей для членів сімей [6].

Окрім того, соціальна справедливість вимагає уникання будь-якої форми дискримінації або стигми, пов'язаної із військовою службою. Соціальні працівники можуть відігравати ключову роль у виявленні та вирішенні можливих перешкод для сімей військовослужбовців у доступі до послуг і ресурсів.

Застосування принципу соціальної справедливості в роботі з сім'ями військовослужбовців сприяє створенню більш справедливого та рівного суспільства, де кожна родина може розкрити свій потенціал та отримати підтримку, яка їй необхідна [24]:

- Системний підхід: діяльність соціальних працівників повинна базуватися на розумінні взаємозв'язку різних систем, включаючи військовий, соціальний та сімейний контекст. Теорія систем розглядає членів сім'ї як взаємопов'язані компоненти, які впливають один на одного. Розуміння цієї взаємодії може сприяти виявленню ключових точок втручання та підтримки для сімей військовослужбовців [29].

- Екологічний підхід: у цьому підході вивчається взаємодія сім'ї військовослужбовця з оточуючим середовищем, зокрема, з військовими установками та спільнотою. У Бронфенбреннер [36] та розроблена ним модель екологічної системи вказують на те, що сім'ї військовослужбовців існують у контексті різних рівнів систем, від індивідів до суспільства. Розглядаючи це, соціальні працівники можуть більше уважно працювати з сім'ями та забезпечити їм необхідну підтримку.

- Психологічні теорії: використання психологічних теорій, таких як стрес та тривога, допомагає розуміти, як сім'ї військовослужбовців долають виклики та адаптуються до середовища. У військовому середовищі діти та подружжя часто стикаються зі стресом і несподіваними змінами, пов'язаними з відсутністю членів родини під час військових операцій. Теорії стресу та адаптації можуть допомогти розуміти, як сім'ї можуть долати такі ситуації.

- Культурні перспективи: врахування культурного контексту сімей військовослужбовців допомагає краще розуміти їхні потреби та специфічні виклики.

- Гендерні аспекти вивчення впливу військової служби на сім'ї. Феміністичні теорії можуть допомогти виявити нерівності та виклики, з якими стикаються жінки у військових родин, і розробити стратегії для полегшення їхнього досвіду.

Ці засади є лише деякою частиною теоретичного фундаменту дослідження проблеми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Вони надають змогу розглянути проблему з різних ракурсів і розробити ефективні підходи до підтримки сімей військовослужбовців.

На думку О. Ю. Міхеєвої, актуальність військово-соціальної роботи та соціальної роботи з військовослужбовцями й членами їх сімей в Україні сьогодні пов'язуємо з російсько-українською війною, що вплинула на становище сімей, їх добробут. Сьогодні активізувалася соціальна робота в громадах з військовослужбовцями та членами їх сімей [32].

Відзначимо, що традиційно соціальна робота розглядається у контексті реалізації соціальної політики держави. В Україні проголошено соціальну державу в Конституції. Це політика загального добробуту, яка насправді ще не діє в повному обсязі внаслідок обмеженості ресурсів. Тому потрібно розглядати вітчизняний і світовий досвід соціальної роботи з військовослужбовцями для виявлення ресурсів для реалізації прав військовослужбовців і членів їх сімей, чим і є соціальна робота [27].

Спільним як для України, так і багатьох сучасних зарубіжних країн є те, що основними завданнями військово-соціальної роботи є захист соціальних норм і гарантій військовослужбовців відповідно до існуючого законодавства; здійснення заходів зі зниження соціальної напруги у військових колективах; дослідження соціальних процесів у військових колективах; створення передумов для формування та підтримання високої бойової активності особового складу; адаптація військовослужбовців до змінних умов, робота із сім'ями військовослужбовців [37].

Аналізуючи джерела, можна стверджувати, що найбільш комплексна робота із сім'ями військових проводиться в армії США. Цілеспрямована робота з членами сімей на рівні підрозділу, яка реалізується на постійній основі впродовж усього

циклу залучення військовослужбовця до бойових дій, надає змогу запобігти численним сімейним проблемам, які можуть виникати впродовж періоду відбування служби [21].

Разом із тим, унікальний формат діяльності демонструють сімейні ресурсні центри Канади. Вони не просто надають послуги, а й створюють простір для спілкування та взаємодії членів військової спільноти. Окрім того, вони стимулюють їх активну участь у формуванні пакета послуг, забезпечують контроль за якістю їх надання та заохочують долучитися до заходів, організованих центрами [21].

На відміну від США та Канади, у Великій Британії більш сфокусовану роботу із членами сімей ведуть національні громадські асоціації. Водночас у Великій Британії функціонує система підтримки військової спільноти на рівні територіальних громад: Угода про Збройні сили, урядова грантова підтримка проєктів, які пропонують місцеві громади, та щорічний національний форум для обміну кращими результатами профінансованих проєктів. З огляду на особливості ситуації в Україні цілком очевидно, що жодна з описаних вище систем у повному обсязі не може бути нами використана. Разом із тим, поєднавши елементи цих систем і взявши до уваги наші національні особливості, можна отримати бажаний результат [21].

Варто зазначити, що у всіх трьох згаданих нами країнах загальновживаним є таке поняття, як «військова спільнота», яка включає як військовослужбовців, так і члени їхніх родин. Усі державні програми соціального захисту в арміях цих країн формуються для військової спільноти. До того ж у межах програм є ще й вузькоспеціалізовані напрями для дружин, дітей військових, подружжя та сімей у цілому. У кожній із розглянутих країн формування соціальних програм для військової спільноти відбувається на основі спеціально організованих фахових досліджень, під час яких вивчаються потреби членів спільноти, якість їх задоволення на рівні військового підрозділу і на рівні територіальної громади, а також бар'єри, які заважають задовольняти ці потреби, і ресурси, що, навпаки,

допомагають. В Україні наразі такі комплексні дослідження, на жаль, не проводяться. [21].

Розглядаючи особливості функціонування української родини у період війни, можемо зазначити, що сучасний стан сім'ї, її особливості, структура, вплив на формування особистості надають вагомий матеріал для досліджень у галузі психології, педагогіки, соціології, патопсихології [68].

Наразі найпоширенішими тенденціями сучасної сім'ї в умовах війни є:

- послаблення матеріальної та психологічної (захисної) функції сім'ї;
- порушення механізму адаптації родини до кризових явищ у суспільстві (війна, вимушена міграція);
- трансформація та суперечливість сімейних ролей;
- ускладнення дитячо-батьківських взаємовідносин;
- нестабільність життєвих родинних планів в умовах війни;
- вплив патогенних чинників на психічне здоров'я членів сім'ї тощо [68].

Війна в Україні створила нові виклики та можливості, які не були враховані в проведеному дослідженні.

Сімейне життя – це великий екзамен для людей. А існування сім'ї у кризовому воєнному стані – це подвійне випробування на міцність, витривалість, стійкість української родини, що споконвічно вирізнялася власними традиціями, фертильністю, повагою до всіх членів родини та опорою на християнські моральні цінності [68].

Щоб подолати ці виклики, необхідна психосоціальна підтримка та доступ до медичної допомоги. Суспільство повинно розуміти, що відновлення сімей та їхня соціальна адаптація – це процес, який вимагає часу, ресурсів і спеціалізованої допомоги. Визначається, що життєдіяльність сім'ї (сімейне благополуччя) військовослужбовців включає наступні складові: економічну, психологічну та моральну [36].

Ю.О. Шолудько справедливо вважає, що економічне благополуччя сім'ї військовослужбовця визначається її «рівнем життя, що характеризує міру і ступінь задоволення її потреб (в основному – в грошових і натуральних одиницях) і

включає: розмір оплати праці, реальні прибутки сім'ї, об'єм спожитих благ і послуг, рівень споживання продовольчих і непродовольчих товарів, тривалість робочого і вільного часу, житлові умови, рівень освіти, охорони здоров'я тощо [70].

Психологічний клімат сім'ї – більш-менш стійкий настрій, який формується сукупністю настроїв членів сім'ї, їх душевних переживань, ставлення один до одного, до інших людей, до роботи, навколишньої дійсності. Перебуваючи в нерозривному зв'язку із моральними цінностями сім'ї, психологічний клімат є показником якості міжособистісних відносин її членів. «Моральна поведінка членів сім'ї – поведінка, що відповідає нормам і правилам моральності, які прийняті в даному суспільстві, соціальному середовищі, сім'ї, а також відображає соціалізованість її членів» [70].

Всі ці аспекти необхідно враховувати соціальному працівнику, який буде працювати з даною категорією сімей.

У важкі часи війни важливо залишатися єдиними та підтримувати тих, хто переживає труднощі. Тільки разом ми можемо створити умови для психосоціального відновлення та ефективної соціальної адаптації для сімей, які відчують вплив війни на своєму шляху до звичного життя.

Військова служба несе не тільки фізичні, але й емоційні виклики, які можуть залишити глибокий слід на сім'ях військовослужбовців. Однак існують ряд чинників, які можуть сприяти відновленню сімей після періоду військової служби [37]:

1. Сильні сімейні зв'язки, що засновані на взаєморозумінні та повазі, сильні сімейні відносини є фундаментом для відновлення після військової служби. Ці зв'язки допомагають утримати стабільність та взаємну підтримку.

2. Психологічна підтримка, яка надається військовослужбовцям та їхнім родинам, є важливим чинником відновлення. Консультування та групові сесії можуть допомогти управляти стресом і розвивати стратегії подолання труднощів.

3. Військові програми підтримки сімей: різноманітні програми, спрямовані на підтримку сімей військовослужбовців, створюють сприятливий

середовище для відновлення. Це може включати доступ до медичних служб, освітні можливості та фінансову допомогу.

4. Військова культура підтримки: сприятлива культура військової служби, що підтримує інтеграцію військовослужбовців у сімейне життя, є ключовим чинником відновлення. Розуміння та акцент на ролі сім'ї в суспільстві сприяє покращенню взаєморозуміння.

5. Професійна підготовка та реінтеграція: забезпечення військовослужбовців необхідною підготовкою для успішної цивільної кар'єри після служби сприяє їхній соціальній адаптації та фінансовому благополуччю сім'ї.

6. Спільні сімейні активності: залучення у спільні сімейні заходи та активності підтримує зближення членів сім'ї, сприяючи позитивному емоційному клімату в родині.

7. Громадська підтримка та усвідомлення: залучення громадськості до підтримки сімей військовослужбовців і підвищення усвідомлення громадськості про їхні труднощі створює сприятливий клімат для відновлення. За умови належної підтримки та урахування чинників, сім'ї військовослужбовців мають можливість успішно відновлюватися та зміцнювати свої зв'язки, вносячи позитивний внесок у загальне емоційне та соціальне благополуччя.

Соціальна робота в Україні сьогодні – це не лише допомога у вигляді соціальних виплат та пільг, а й надання різноманітних соціальних послуг, які допомагають громадянам, зокрема й військовим, у вирішенні їхніх проблем. Фахівці соціального сектору є кваліфікованими працівниками, які мають знання та навички, необхідні для надання соціальних послуг відповідно до Державних стандартів.

Із загальної групи клієнтів соціальної роботи за різними критеріями доцільно виокремити групи чи окремих особистостей [37]. Критеріями поділу клієнтів військово-соціальної роботи, можуть виступати [37]:

- демографічні критерії, які характеризують вік, стать, склад сім'ї, національність, віросповідання;

- географічні критерії, що охоплюють питання фактичного проживання об'єкта військово-соціальної роботи та членів їхніх сімей у співвідношення із місцем проходження військової служби;

- соціальні критерії: вік, стать, освіта, соціальна та професійна належність;

- економічні критерії, що охоплюють питання орієнтовних доходів сім'ї військовослужбовця, наявності боргових і кредитних зобов'язань, житлові умови (власне житло, житло винаймає, проживає в гуртожитку, інше);

- психографічні критерії, до яких належать соціальний клас, індивідуальні якості, стиль життя [37].

Отже, аналізуючи вплив війни на сім'ї з психосоціального погляду, можна визначити кілька ключових аспектів. Перш за все, травматичний стрес, втрата близьких та економічні труднощі створюють серйозні виклики для психічного стану та соціальної адаптації сімей. Розрив сім'ї через фізичне віддалення членів родини та невизначеність у майбутньому поглиблюють ці труднощі.

Сучасний стан української родини в умовах війни відзначається послабленням матеріальної і психологічної функцій, порушенням механізму адаптації та суперечливістю сімейних ролей. Нестабільність у життєвих родинних планах і вплив патогенних чинників роблять сімейне життя викликом для міцності та стійкості української родини.

Щоб подолати ці виклики, необхідна комплексна психосоціальна підтримка та доступ до медичної допомоги. Розуміння суспільства та активна підтримка сприятимуть відновленню сімей та їхній соціальній адаптації.

Таким чином, найбільш актуальними викликами соціальної роботи з сім'я військовослужбовців є такі:

- 1) психологічні виклики. Військова служба може бути дуже стресовою для військовослужбовців та їхніх сімей. Військовослужбовці можуть зіткнутися з травмою, втратою близьких або іншими травмуючими подіями. Це може призвести до таких проблем, як посттравматичний стресовий розлад, тривога, депресія та інші психічні проблеми;

Родини військовослужбовців також можуть відчувати стрес через відсутність члена сім'ї, ризик загибелі або поранення військовослужбовця та інші фактори. Це може призвести до таких проблем, як тривога, депресія, фінансові труднощі та проблеми у вихованні дітей.

2) Економічні виклики. Одним із найбільших економічних викликів для сімей військовослужбовців є зниження доходів. Військовослужбовці, які беруть участь у бойових діях, часто отримують додаткові надбавки та пільги, але ці надбавки можуть бути не достатніми, щоб компенсувати витрати на повсякденне життя. Крім того, військовослужбовці, які повертаються з війни, можуть мати труднощі з пошуком роботи або відновленням кар'єри.

1.2. Законодавство України щодо соціального та правового захисту членів сім'ї військовослужбовців

Головним завданням держави є надання соціального захисту своєму населенню та створення умов для забезпечення достатнього рівня життя громадян. Право на соціальний захист є одним із найважливіших прав людини, яке має визнаватися та гарантуватися на державному рівні.

У першій статті Конституції України від 28 червня 1996 р., № 254к/96 визначається, що наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою [22].

Низка статей (наприклад, статті 3, 36, 44, 46, 47, 48 Основного Закону) містить положення, які закріплюють засади соціального захисту населення. Так, у ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою цінністю. Права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а держава, у свою чергу, відповідає перед людиною за свою діяльність [22].

Основні права та свободи людини, у тому числі соціальні, не лише визнаються державою, а й захищаються нею. Тому діяльність держави щодо соціального захисту її громадян незалежно від статі, раси, кольору шкіри, гендерної

ідентичності чи сексуальної орієнтації, політичних, релігійних та інших переконань, походження, віку чи стану здоров'я є її обов'язком. Зі змісту ч. 1 ст. 46 Конституції України випливає, що соціальним захистом громадянина є його право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Водночас варто враховувати й те, що окремі категорії населення потребують соціального захисту не лише через втрату можливостей самостійно та повноцінно забезпечувати своє існування, а й унаслідок виникнення об'єктивної необхідності в додатковому соціальному захисті з боку держави [22].

Соціальний та правовий захист членів сім'ї військовослужбовців в Україні регулюється Конституцією України [28], Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [23], іншими законами України, а також нормативно-правовими актами Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади. Згідно з законодавством України, члени сім'ї військовослужбовців мають право на соціальний та правовий захист. Деякі засади цього захисту включаються у такі нормативно-правові акти:

1. Конституція України [28]. Забезпечення соціальної та правової захищеності громадян, включаючи членів сім'ї військовослужбовців, є одним із основних пріоритетів. У статті 24 вказано, що Конституції України забезпечує соціальну та правову захищеність громадян, а також членів їх сімей. Особлива увага приділяється військовослужбовцям і членам їх сімей. Стаття 65 Основного Закону передбачає, що держава забезпечує соціальні, правові та економічні гарантії для військовослужбовців.

2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2011-XII від 05.10.2023 [23]. Цей закон встановлює загальні принципи соціального та правового захисту військовослужбовців та їх сімей. Він визначає права, вільності та соціальні гарантії для членів сім'ї військових осіб.

Цей Закон визначає поняття соціального захисту військовослужбовців, як діяльність (функцію) держави, спрямовану на встановлення системи правових і

соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [23].

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає види соціального захисту, які надаються військовослужбовцям та їх сім'ям. Він охоплює такі питання, як соціально-економічна допомога, страхування, медичне обслуговування та інші види підтримки.

Згідно Статті 4 вищезазначеного Закону необхідно забезпечити виконання законодавства щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Забезпечення виконання цього Закону, інших нормативно-правових актів щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування [20].

Соціальний захист членів сім'ї військовослужбовців передбачає грошове забезпечення [20]:

- Членам сімей військовослужбовців, які проходять військову службу в особливий період, гарантується виплата грошового забезпечення цих військовослужбовців у разі неможливості ними його отримання під час участі у бойових діях та операціях. У такому разі виплата грошового забезпечення здійснюється членам сімей військовослужбовців (пункт 61 статті 18 Закону) [20].

- Дружині (чоловіку), а в разі її (його) відсутності – повнолітнім дітям, які проживають разом з нею (ним), або законним представникам (опікунам, піклувальникам) чи усиновлювачам неповнолітніх дітей (осіб з інвалідністю з дитинства, незалежно від їх віку), а також особам, які перебувають на утриманні військовослужбовців, або батькам військовослужбовців рівними частками, якщо військовослужбовці не перебувають у шлюбі і не мають дітей. Виплата грошового забезпечення цим членам сімей здійснюється до повного з'ясування обставин захоплення військовослужбовців у полон або заручниками, інтернування

військовослужбовців або їх звільнення, або визнання їх у встановленому законом порядку безвісно відсутніми чи померлими. У всіх випадках виплата грошового забезпечення здійснюється не більше ніж до дня виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини (пункт 6 статті 9 Закону) [20].

- Батькам та неповнолітнім дітям, а також дітям – особам з інвалідністю з дитинства (незалежно від їх віку) військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти в період проходження військової служби, державою виплачується одноразова грошова компенсація в розмірі суми державного страхування військовослужбовців з урахуванням коефіцієнта індексації грошових доходів [23].

Надання пільг у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, спорту, відпочинку та інших сферах [53]:

- осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, загиблих (померлих) ветеранів війни, загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України мають право на безоплатну психологічну допомогу [53];

- за відсутності за місцем їх проживання державних або комунальних закладів охорони здоров'я отримують медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я [53];

- мають право на медичне обслуговування у закладах Міністерства оборони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів (військовослужбовців та осіб, звільнених у запас або у відставку, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби або постраждали у полоні в ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, якщо ці особи прослужили у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та правоохоронних органах не менш як 20 календарних років) [53];

- мають право не більше одного разу на рік на санаторно-курортне лікування та відпочинок у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах і на туристських

базах Міністерства оборони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів з пільговою оплатою вартості путівок у розмірах та порядку, встановлених Кабінетом Міністрів України. Таким же правом користуються члени сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби. До таких членів сімей належать: батьки, дружина (чоловік), неповнолітні діти, а також діти – особи з інвалідністю з дитинства (якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує трьох прожиткових мінімумів) [53].

- дітям військовослужбовців за місцем проживання їх сімей у першочерговому порядку надаються місця у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах і дитячих оздоровчих таборах незалежно від форм власності [30];

- військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби) та члени їх сімей, які проживають разом з ними, забезпечуються службовими жилими приміщеннями, що повинні відповідати вимогам житлового законодавства [30];

- члени сімей військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової військової служби) мають право на безоплатний проїзд залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом: 1) від місця проживання до місця проходження військової служби військовослужбовця у зв'язку з його переведенням; 2) до місця проведення відпустки військовослужбовцем в межах України; при звільненні військовослужбовця з військової служби, а також у разі загибелі (смерті) військовослужбовця - до обраного місця проживання в межах України [53].

3. Чинний наказ Міністерства соціальної політики (далі – Мінсоцполітики) «Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах» містить організаційні аспекти щодо оцінки потреб населення у соціальних послугах під час воєнного або надзвичайного стану, а також у перехідний період після їх

завершення. У Порядку враховані всі зміни, внесені попередніми нормативно-правовими актами.

Зазначені закони регулюють соціальний та правовий захист членів сім'ї військовослужбовців в Україні. Вони створюють основу для надання допомоги та захисту їхніх прав та інтересів.

Соціальний захист осіб військовослужбовців і членів їх сімей є прямим обов'язком держави з урахуванням особливостей їх професійної діяльності. Так, згідно ст. 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [28].

Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який відповідно до Конституції України, визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі (розділ I Загальні положення) [23], зазначено, що військовослужбовці та члени їх сімей, які мають право на пільги, гарантії та компенсації відповідно до цього Закону, користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування [23].

Чинне законодавство України не містить визначення поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців». Лише вказує, що «держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів» [20].

Таке законодавче закріплення не можна назвати нормативним визначенням поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців» [20].

Окрім того, правовий статус військовослужбовців визначаються [20]:

- Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року;
- Законом України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року;
- Законом України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року;
- Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року;
- Дисциплінарним Статутом від 24 березня 1999 року;
- Статутом внутрішньої служби від 24 березня 1999 року;
- Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року;
- Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року;
- Законом України «Про відпустки» від 1996 року;
- Сімейним кодексом України від 10 січня 2002 року.

Основними засадами соціального та правового захисту членів сім'ї військовослужбовців є: забезпечення рівних прав і свобод усім членам сім'ї військовослужбовців, незалежно від їх соціального походження, раси, статі, національності, віросповідання, майнового стану, мовних та інших ознак; гарантування членам сім'ї військовослужбовців належного рівня життя та соціальних гарантій; забезпечення членам сім'ї військовослужбовців права на освіту, медичну допомогу, житло, соціальне забезпечення та інші соціальні послуги; захист прав і свобод членів сім'ї військовослужбовців у разі загибелі, поранення, захворювання або інших ушкоджень здоров'я військовослужбовця [20].

Військовослужбовці мають права та свободи, які встановлені законодавством для інших громадян, з обмеженнями, які зумовлені особливостями військової служби й передбачені Законами та іншими нормативно-правовими актами [52].

Для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців необхідне вдосконалення їх соціального захисту. Зокрема, внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей

військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами. Оскільки соціальний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей, підтримання їх життя на належному рівні, є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян [52].

Законодавство України щодо соціального та правового захисту членів сім'ї військовослужбовців постійно вдосконалюється з метою забезпечення належного рівня життя та соціальних гарантій для цієї категорії громадян.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені більш високі норми щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, ніж ті, що містить законодавство України, то застосовуються норми міжнародного договору [20].

Таким чином, соціальний та правовий захист членів сім'ї військовослужбовців регламентується законодавством України та передбачає надання їм наступних видів пільг та гарантій: грошове забезпечення; пільги у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, спорту, відпочинку та інших сферах; безкоштовне забезпечення житлом; безоплатний проїзд; право на першочергове працевлаштування; право на пільги при отриманні соціальних послуг; право на захист прав і свобод у разі загибелі, поранення, захворювання або інших ушкоджень здоров'я військовослужбовця.

Аналізуючи вищевикладений розділ можна сказати, що соціальний та правовий захист членів сім'ї військовослужбовців є важливим аспектом державної політики в Україні. Він спрямований на забезпечення належного рівня життя та соціальних гарантій членам сім'ї військовослужбовців, а також на захист їх прав і свобод у разі загибелі, поранення, захворювання військовослужбовця.

Права і свободи членів сім'ї військовослужбовців захищаються державою в усіх сферах їх діяльності. У разі порушення прав і свобод членів сім'ї військовослужбовців вони мають право звернутися до суду, органів прокуратури, інших правоохоронних органів та органів державної влади з метою їх захисту.

1.3. Методи та форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців

Одна з важливіших функцій соціальної роботи з військовослужбовцями – забезпечення сприятливих соціально-психологічних умов. Це передбачає розвиток соціальних зв'язків, усунення міжособистісної напруженості та конфліктів, зміцнення згуртованості військових колективів тощо. Проте, не менш важливою є робота з сім'ями військовослужбовців, які стикаються з безліччю різноманітних проблем і непорозумінь. У цій ситуації важко не тільки військовому, який постійно знаходиться у стані підвищеної мобілізації когнітивних, емоційних, і регуляційних ресурсів. Його рідні теж страждають від усвідомлення страждань близької людини та неможливості допомогти. Для зниження напруженості в сім'ях та запобігання конфліктам або кризам дуже важливо розвивати спеціалізовану систему сімейного консультування та терапії [11].

Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців має здійснюватися з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, потреб і проблем.

Сучасна соціальна робота пропонує використовувати первинні та вторинні методи у роботі з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. До первинних належать такі методи: індивідуальна терапія, сімейна терапія, групова терапія. До вторинних – планування, консультування, супровід тощо. Основними процедурами технології сучасної соціальної роботи з військовослужбовцями є: соціальна профілактика – діяльність, спрямована на попередження проблем особистості, подолання їх причин; соціальна реабілітація – діяльність, спрямована на подолання наслідків проблем, відновлення стану соціального функціонування; соціальна підтримка – діяльність, спрямована на компенсацію ресурсів військовослужбовця, втрачених під впливом проблеми [29].

Спектр соціальних послуг та інші можливості отримання військовими та їхніми сім'ями соціальної допомоги у сучасних реаліях стають більш широкими.

Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців спрямована на задоволення їхніх соціальних потреб. Ці потреби можуть бути різними, залежно від конкретних обставин. До них можуть належати: матеріальна допомога (наприклад, у вигляді

житла, харчування, одягу, медичного обслуговування тощо); захист прав і інтересів військовослужбовців і членів їхніх сімей; підтримка в психологічному та соціальному плані; організація дозвілля та освітніх заходів.

Соціальні працівники, які працюють з сім'ями військовослужбовців, використовують різні методи і підходи, щоб допомогти їм впоратися з проблемами та покращити якість життя.

Зміст такої роботи та її результативність залежать безперечно від багатьох чинників, і, насамперед, – від типу кожної конкретної сім'ї, особливостей її життєдіяльності, професіоналізму соціального працівника, який працюватиме з цієї сім'єю, наявності зацікавлених у позитивному вирішенні проблеми партнерів (членів сім'ї, працівників військового підрозділу, соціальних служб, навчально-виховних закладів, оточення сім'ї та ін.). Соціальна допомога здійснюється через надання інформаційних, психологічних, корекційних послуг. В арсеналі соціального працівника є різноманітні технології соціальної роботи, які він може використовувати при роботі з сім'ями військовослужбовців. Найпоширенішими виступають індивідуальне консультування, методи релаксації, технології особистісного розвитку тощо [32].

Згідно з твердженням та науковим дослідженням науковця О. Міхєєвої форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовцями класифікують за такими ознаками: складом і кількістю учасників (індивідуальні, групові, масові); тривалістю (одноразові заходи, постійно діючі, «пульсуючі»); перспективою (розраховані на близьку перспективу, розраховані на середню перспективу, розраховані на віддалену перспективу); місцем проведення (стаціонарні, виїзні, пересувні, циклічні); мірою самостійності учасників (групи самопомоги, взаємодопомоги; ті, які працюють за допомогою консультанта, сім'ї, які працюють під безпосереднім керівництвом соціального педагога); рівнем творчості (інформаційні, репродуктивні, тренувальні, творчі); видом діяльності (ігрові, комунікативні, трудові, навчальні); умовами здійснення (екстрені, звичайні); характером спілкування (безпосередні, опосередковані); метою (спрямовані на збір та аналіз інформації, участь у формуванні сімейної політики завдань соціально-

педагогічної роботи, участь у реалізації сімейної політики і проведенні соціального супроводу сім'ї, профілактику неблагополуччя та його рецидивів, узагальнення результатів, контроль за якістю соціально-педагогічної роботи); складністю побудови (прості, складні, комплексні). Для забезпечення ефективної соціальної роботи соціальний працівник налагоджує співпрацю з керівництвом військового підрозділу, частини, в якій служить військовослужбовець Збройних Сил, різноманітними соціальними службами, державними і недержавними установами та організаціями, навчальними закладами [32].

Соціальний працівник для сімей військовослужбовців – це фахівець, який надає допомогу та підтримку сім'ям військовослужбовців у вирішенні їхніх проблем і потреб, які виникають у зв'язку з військовою службою.

Успішна соціальна робота з сім'ями військовослужбовців базується на взаємодії соціального працівника та родини. Головним завданням цієї роботи є забезпечення сім'ї всіма необхідними ресурсами для збереження здоров'я, психологічного комфорту та соціальної стабільності.

При цьому, враховуються індивідуальні потреби кожної сім'ї та ситуації. Соціальний працівник проводить роботу з родиною, оцінюючи не лише фінансову витривалість, але й фактори психології, сімейних стосунків та інших складників здорового співіснування родини.

Соціальні працівники з метою підтримки сімей військовослужбовців працюють у різних організаціях, таких як:

- військові частини – соціальні працівники працюють з сім'ями військовослужбовців, які проходять військову службу;
- державні органи – соціальні працівники працюють з сім'ями військовослужбовців, які отримують соціальні пільги та соціальні послуги;
- недержавні організації – соціальні працівники працюють з сім'ями військовослужбовців, які потребують додаткової допомоги та підтримки [36].

Соціальні працівники для сімей військовослужбовців повинні мати такі якості:

- емпатію – соціальні працівники повинні бути здатними розуміти почуття людей і співпереживати їм;

- компетентність – соціальні працівники повинні бути професійно підготовлені та мати необхідні знання та навички для роботи з сім'ями військовослужбовців;

- відповідальність – соціальні працівники повинні бути відповідальними за свою роботу і за наслідки своїх дій.

Соціальна робота з військовими та їхніми сім'ями має здійснюватися за різними напрямками відповідно до проблем, які виникають внаслідок зміни соціального та культурного середовища життєдіяльності [29].

Таким чином, основними напрямками такої роботи, разом з соціальним, соціально-правовим, медико-соціальним, соціально-економічним, матеріальним, стають соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-інформаційний та соціально-трудоий. Для реалізації кожного з напрямів має бути створений пакет соціальних послуг, що надаються певними осередками соціальної допомоги, у яких створені відповідні умови, працюють підготовлені фахівці [29].

Досвід створення системи комплексних послуг для військовослужбовців і членів їхніх сімей, залучення різних фахівців до такої роботи вже напрацьований у державі. Важливо, що адаптуватися та повернутись до життя допомагають різні фахівці: соціальні працівники, психологи та медики [29].

До початку російської агресії соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми родинами здійснювалася відповідно до потреб і умов особливого періоду, але не в умовах воєнного стану.

Призов на військову службу військовозобов'язаних і резервістів значно підвищив потребу в соціальному захисті для військовослужбовців та їхніх родин. Багато з них не були готові до нових життєвих викликів, спричинених тривалим відривом від своїх близьких, які захищають Україну. У зв'язку з цим виникла необхідність реформувати систему соціального захисту для забезпечення належної підтримки як військовослужбовцям, так і їхнім сім'ям.

Наразі Мінсоцполітики реалізує низку пілотних проєктів у різних областях, щоб потім на рівні держави масштабувати найкращі практики з відповідними

стандартами. Йдеться про проєкти соціального супроводу військового та його родини, проєкт соціального відновлення та соціальних адаптацій ветеранів [1].

Урахування інтересів усіх членів громади та наявність механізмів задоволення потреб кожного є основою для створення дійсно ефективної системи соціальної підтримки.

Рис. 1.1. Формування системи соціальної підтримки сімей військових

На рис. 1.1 видно, що Міністерство соціальної політики України розробило рекомендації щодо формування системи соціальної підтримки сімей військових. Ці рекомендації спрямовані на те, щоб забезпечити комплексну соціальну підтримку сімей військових та ветеранів, враховуючи їхні індивідуальні потреби.

Ми бачимо, що рис.1.1 містить перелік кроків, які громада може вжити для формування системи соціальної підтримки сімей військових. Ці кроки є важливими для того, щоб забезпечити, щоб сім'ї отримували необхідну допомогу та підтримку в цей складний час.

Кожен з цих кроків важливий, але деякі з них є особливо важливими для громади, яка вже має досвід роботи з сім'ями військових та ветеранів. Наприклад, якщо громада вже має систему взаємної підтримки та волонтерства, вона може

використовувати ці ресурси для підтримки сімей військових. Якщо громада має досвід розробки програм місцевого розвитку, вона може використовувати цей досвід для розробки програм, які відповідають потребам сімей військових у громаді.

Кожен крок у цьому процесі вимагає часу та зусиль, але він вартий того, щоб забезпечити, щоб сім'ї військових отримували необхідну допомогу та підтримку.

Особливо важливим є те, що рекомендації передбачають залучення до процесу формування системи соціальної підтримки самих військових та ветеранів, а також їхніх родин. Це допоможе забезпечити більш ефективну і адресну підтримку.

Рекомендації є актуальними для всіх громад України, незалежно від їхнього регіонального розташування чи чисельності населення. Вони можуть бути використані як основа для розробки та реалізації місцевих програм соціальної підтримки сімей військових.

Отже, роль соціальних працівників у сприянні фізичному та психічному відновленню членів сім'ї та їхній успішній реінтеграції в громаду в Україні стала надзвичайно важливою. Вони виконують ряд функцій, щоб допомогти людям знайти шлях до здоров'я і повноцінного життя.

Основні ролі соціальних працівників у цьому процесі включають [48]:

1. Оцінка потреб: вони здійснюють оцінку потреб членів сім'ї, які перебувають у складних ситуаціях. Це допомагає з'ясувати, які конкретні види допомоги їм потрібні для фізичного та психічного відновлення.

2. Планування та розробка індивідуальних планів: соціальні працівники сприяють у розробці індивідуальних планів допомоги, які враховують потреби та можливості кожної сім'ї. Ці плани можуть включати медичну допомогу, консультативну підтримку, реабілітацію та соціальну інтеграцію.

3. Забезпечення доступу до послуг: соціальні працівники допомагають членам сім'ї отримати доступ до різних послуг, таких як медична допомога, психотерапія, навчання або підтримка при працевлаштуванні. Вони координують взаємодію з різними фахівцями та організаціями, щоб забезпечити комплексну допомогу.

4. Психологічна підтримка: соціальні працівники виявляють емоційну та психологічну підтримку для членів сім'ї, які пережили складні життєві обставини.

Вони можуть надавати консультації, слухати, давати поради та сприяти психологічному відновленню.

5. Координація послуг: соціальні працівники допомагають у встановленні зв'язків з різними службами та організаціями, які надають допомогу з відновленням і реабілітацією. Вони забезпечують, щоб всі необхідні послуги були забезпечені та координовані ефективно.

6. Сприяння освіті та навчанню: соціальні працівники допомагають членам сім'ї отримати необхідну освіту та навички для подальшої успішної реінтеграції в суспільство.

7. Підтримка в трудовій сфері: соціальні працівники допомагають у пошуку роботи та інтеграції в суспільство через участь у професійній підготовці та розвитку навичок.

6. Моніторинг: соціальні працівники слідкують за виконанням планів, оцінюють прогрес та вносять корективи для забезпечення ефективності допомоги.

Підтримка військовослужбовців та їхніх родин через соціальну роботу здійснюється також через надання інформаційних, психологічних і корекційних послуг [29, с. 68].

Вона спрямовується на можливості клієнта або групи людей, що її потребують. Основним суб'єктом такої діяльності має стати соціальний працівник, який, організовуючи заходи із соціальної допомоги зазначеній соціальній групі, має здійснювати: вивчення соціально-психологічних якостей військовослужбовців, які повернулися з війни; організацію та проведення соціально-психологічної роботи з підтримки військовослужбовців та їхніх сімей; проведення заходів щодо соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя; організацію соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей; організацію взаємодії з медичною службою.

Соціальні працівники відіграють значну роль у підтримці та допомозі сім'ям, у яких загинув військовослужбовець. Вони надають емоційну підтримку, консультації та практичну допомогу [61].

Важливі аспекти їхньої роботи:

Емоційна підтримка: соціальні працівники пропонують вислухати та безпечний простір для сімей, щоб висловити свої емоції та пережити своє горе. Вони виявляють співчуття та розуміння, щоб допомогти окремим особам і родинам пережити їхню втрату.

- консультивання: соціальні працівники можуть надавати індивідуальні або сімейні консультації для вирішення унікальних проблем, пов'язаних із втратою військовослужбовця.

- пільги та ресурси: вони допомагають сім'ям орієнтуватися та отримати доступ до пільг, таких як допомога у зв'язку з втратою годувальника, страхування життя або програми фінансової допомоги. Соціальні працівники можуть надавати інформацію та направляти сім'ї, як отримати доступ до цих ресурсів.

- адвокація: соціальні працівники діють як адвокати сімей, забезпечуючи захист їхніх прав і задоволення їхніх потреб. Вони можуть співпрацювати з військовими організаціями, урядовими установами та громадськими ресурсами для надання необхідної підтримки та послуг.

- групи підтримки: соціальні працівники можуть організовувати або сприяти створенню груп підтримки, спеціально створених для сімей загиблих військових. Ці групи дозволяють сім'ям спілкуватися з іншими людьми, які стикаються з подібними проблемами, ділитися досвідом і надавати взаємну підтримку.

- управління справами: вони надають комплексні послуги з управління справами, оцінюючи потреби кожної сім'ї та розробляючи індивідуальні плани. Вони можуть координувати та зв'язувати сім'ї з різними службами, такими як консультивання з питань психічного здоров'я, допомога з житлом, освітня підтримка або юридичні послуги.

Міністерство соціальної політики впроваджує низку проєктів, спрямованих на надання допомоги військовим і ветеранам.

Одним із основних завдань Мінсоцполітики є побудова системи соціальної підтримки вищезазначеної групи осіб на всіх етапах їх служби, вона також включає адаптацію ветеранів до умов цивільного життя. Уже проведено навчання понад 550 фахівців центрів комплектування та соціальної підтримки, що дозволить їм більш якісно взаємодіяти з військовими [62].

Також Мінсоцполітики впроваджує нові підходи до надання соціальної допомоги, зокрема щодо оплати фахівців соціальної роботи. Так, замість прямого фінансування установ, Мінсоцполітики планує перейти до системи закупівлі соціальних послуг. Цей крок, має забезпечити більшу мотивацію до якісного надання послуг і сприятиме розширенню ринку недержавних надавачів соціальних послуг [62].

Змінюється вектор на роздержавлення процесу надання соцпослуг, відкриття ринку, повноцінними гравцями якого зможуть стати представники бізнес-середовища, громадського сектору, благодійних організацій [62].

Як зазначила радниця Міністра соціальної політики, Н. Кавецька: «Ми хочемо, щоб соціальний працівник став підтримкою та опорою на різних етапах, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного військового чи ветерана. Тривалість їх соціального супроводу залежатиме від потреб та ситуації кожної окремої особи та її сім'ї. Нам важливо, щоб був високий рівень довіри до соціальних працівників, і щоб послуги надавалися якісно» [46].

Таким чином, методами та формами соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є різноманітними та спрямовані на задоволення їхніх потреб, які виникають у зв'язку з військовою службою.

Найбільш поширеними методами соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є:

- Оцінка потреб: соціальний працівник проводить оцінку потреб сім'ї військовослужбовця, щоб визначити, які конкретні види допомоги їй потрібні.

- Планування і розробка індивідуальних планів: соціальний працівник сприяє розробці індивідуальних планів допомоги, які враховують потреби та можливості кожної сім'ї.

- Забезпечення доступу до послуг: соціальний працівник допомагає сім'ї отримати доступ до різних послуг, таких як медична допомога, психотерапія, навчання або підтримка при працевлаштуванні.

- Психологічна підтримка: соціальний працівник виявляє емоційну та психологічну підтримку для членів сім'ї, які пережили складні життєві обставини.

- Підтримка в трудовій сфері: соціальний працівник допомагає у пошуку роботи та інтеграції в суспільство через участь у професійній підготовці та розвитку навичок.

У перспективі розвитку соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців передбачається: розширення мережі соціальних служб, які надають допомогу сім'ям військовослужбовців; покращення якості надання соціальних послуг сім'ям військовослужбовців; залучення громадськості до надання допомоги сім'ям військовослужбовців.

Реалізація цих напрямків дозволить забезпечити ефективну соціальну підтримку сім'ям військовослужбовців та сприяти їхній соціальній адаптації і інтеграції в суспільство. Ці методи та форми можуть використовуватися як окремо, так і в комплексі, залежно від конкретних потреб сім'ї військовослужбовця.

Важливою умовою ефективної соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є співпраця різних соціальних служб та організацій, а також залучення громадськості до надання допомоги цим сім'ям.

Висновки до 1 розділу

У першому розділі дипломної роботи було розглянуто теоретичні засади дослідження проблеми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, законодавство України щодо соціального та правового захисту членів сім'ї військовослужбовців, а також методи та форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців і зроблено такі висновки:

1. Сім'я військовослужбовця – це соціальна група, яка має свої особливості, пов'язані з особливим статусом військовослужбовця у суспільстві. Ці особливості впливають на функціонування сім'ї, її адаптацію до умов служби, а також на потреби сім'ї у соціальній підтримці.

Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців є важливою складовою системи соціального захисту населення. Вона спрямована на забезпечення соціальних прав і гарантій, а також на задоволення потреб сімей військовослужбовців, які виникають у зв'язку з військовою службою.

2. Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців в Україні здійснюється на основі Конституції України, законів України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про соціальні гарантії інвалідам війни та учасникам бойових дій», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» та інших нормативно-правових актів.

3. Методи та форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є різноманітними та спрямовані на задоволення їхніх потреб, які виникають у зв'язку з військовою службою.

Особливу увагу в рамках соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців слід приділяти таким напрямкам, як:

- психологічна підтримка: внаслідок військової служби у членів сім'ї військовослужбовця можуть виникати різні психологічні проблеми, такі як стрес, депресія, тривога, посттравматичний стресовий розлад тощо. Соціальні працівники повинні надавати цим членам сім'ї необхідну психологічну підтримку.

- соціальна адаптація і інтеграція в суспільство: після повернення з військової служби військовослужбовці та їхні сім'ї можуть зіткнутися з труднощами в адаптації до мирного життя. Соціальні працівники повинні допомагати цим людям впоратися з цими труднощами та сприяти їхній соціальній адаптації і інтеграції в суспільство.

Вважаємо, що соціальна робота з сім'ями військовослужбовців є важливим і необхідним напрямком діяльності держави. Вона дозволяє забезпечити благополуччя та соціальну безпеку цих сімей, які часто стикаються з різними труднощами, пов'язаними з військовою службою.

З огляду на важливість цієї теми, соціальна робота з сім'ями військовослужбовців повинна бути пріоритетним напрямком діяльності соціальних працівників, а також органів державної влади та місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз національних програм і проєктів щодо соціальної підтримки сімей військовослужбовців в Україні

Вторгнення Російської Федерації на територію України, почате у 2014 році, призвело до появи нових викликів, з якими зіштовхнувся кожен українець. Починаючи з 24 лютого 2022 року, всі мешканці країни стали свідками значних змін у своєму житті. Більш як 40 мільйонів громадян України постраждали від цього повномасштабного вторгнення, а приблизно 40% українців потребують гуманітарної допомоги.

Підтримка сімей військовослужбовців є одним із напрямків захисту держави. Адже кожен воїн, який зі зброєю в руках зараз захищає Україну, перш за все захищає свою сім'ю та близьких.

Кожен має усвідомлювати ціну, сплачену сім'ями військових – ворог відібрав найцінніше у них! Найменше, що ми можемо зробити – це потурбуватися про родини тих, хто віддав своє життя заради всіх!

Наша держава приділяє особливу увагу соціальній підтримці сімей військовослужбовців, забезпечуючи їм різноманітні види допомоги: фінансову, медичну, соціальну, освітню, професійну реабілітацію, інформаційну, житлову підтримку, дитячу та сімейні послуги.

Станом на 01 лютого 2024 року існують такі Програми підтримки сімей військовослужбовців в Україні:

- Державні: Міністерство оборони України, Міністерство соціальної політики України.
- Програми територіальних громад.
- Програми громадських організацій.

03 жовтня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову, що надає можливість посилити соціальну підтримку захисників і захисниць, їхніх родин.

Йдеться про пілотний проект щодо організації соціального супроводу військових та їхніх сімей на базі підрозділів Збройних Сил [58].

Ключова мета цього пілотного проекту – допомогти військовим у цивільних питаннях.

Наразі у військових частинах відсутні структурні підрозділи, які опікуються питаннями цивільного життя військовослужбовців, підтримкою їхніх родин. Водночас коли вся увага військових зосереджена на обороні мирного життя, їм самим, і їхнім родинам може знадобитись додаткова підтримка – від психологічної допомоги до вирішення побутових питань. Особливо, коли йдеться про родини, які переїхали з постраждалих громад, сімей з дітьми чи родичами з інвалідністю [58].

Завдяки соціальному супроводу військові та їхні родини зможуть отримувати консультації щодо психосоціальної підтримки, налагодження комунікації у сім'ї, допомогу та супровід військовослужбовця на етапах призову під час мобілізації.

«Соціальна підтримка військового має починатись вже з етапу мобілізації, початку служби. Головне – військовий та його родина не мають бути сам на сам у своїх проблемах і запитах. Послуга соціального супроводу у військових частинах дозволить підійти до вирішення цього завдання комплексно та сприятиме створенню цілісної системи соціальної підтримки» [46], – зазначила Міністр соціальної політики О. Жолнович.

Затверджена Постанова надає можливість не лише запровадити нову послугу, а й змінити підходи до фінансування, збільшити кількість організацій, які професійно можуть підтримувати військових та їхні родини.

Так, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю зможе укладати договори про надання послуг соціального супроводу для військових підрозділів.

Фонд зможе безпосередньо закуповувати у надавачів таких послуг – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Це можуть бути також громадські та благодійні організації. Головне – надавач соціальних послуг має відповідати чітким критеріям. Зокрема, йдеться про наявність надавача в Реєстрі надавачів соціальних послуг, наявність необхідної кількості працівників, їх професійної

кваліфікації та підготовки тощо. Укладати договори Фонд буде з тими надавачами, які відповідають критеріям.

«Серед ветеранів й ветеранок, сімей військовослужбовців наразі існує величезний запит на започаткування власного бізнесу або розширення чи розвиток вже існуючих проєктів, і для Міністерства у справах ветеранів (Мінветеранів) цей напрямок – один з ключових пріоритетів» [34], зазначає О.Порхун, в.о. Міністра у справах ветеранів України. Заявки можуть подавати члени сім'ї військовослужбовців.

Зокрема, Український ветеранський фонд Мінветеранів вже два роки надає фінансову підтримку ветеранському підприємництву через конкурсні програми. Наразі до участі у програмі від УВФ «Варто почати власну справу» надійшла рекордна кількість заявок – 219 проєктів. Майбутні бізнеси дуже різноманітні – від станції технічного обслуговування (СТО) до створення артпросторів.

Також діє програма мікрофінансування від Українського ветеранського фонду Мінветеранів: відшкодування 20 тис. грн на купівлю товарів та обладнання для ведення власної справи.

Крім того, наразі доступні низка програм і грантів від Уряду та дотичних міністерств і відомств, якими можуть скористатися ветерани, ветеранки та члени їхніх сімей:

- Грант для ветеранів та членів їхніх сімей «Є-РОБОТА» (250.000 – 1 000 000 грн) [15];

- Грант на власну справу до 250 тис грн [16];

- Грант на сад (до 400 тис. грн за га, проєкт Міністерства аграрної політики та продовольства України) [17];

- Грант на переробне підприємство до 8 млн грн (Міністерство економіки України) [18];

- Seeds of Bravery: грантова підтримка українським технологічним стартапам та малим і середнім підприємствам [19].

Громадські організації відіграють важливу роль у наданні підтримки сім'ям військовослужбовців. Їхня допомога може мати різні форми:

Найбільш успішними проєктами щодо підтримки сімей військовослужбовців від громадських організацій можна вважати проєкт щодо психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців. Так, у березні 2022 року громадською організацією «Громадський рух «Жіноча Сила України» створено проєкт «Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців», який функціонує за сприяння Збройних Сил України, Департаменту гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України, Національної гвардії України. Спеціалісти мають досвід роботи з сім'ями військовослужбовців з 2014 року [44].

Проєкт підтримує 4 групи різних категорій осіб:

1. Групи підтримки дружин і матерів військовослужбовців. Зустрічі підтримки, які модеруються психологами. Мета таких зустрічей – познайомити жінок між собою для взаємопідтримки та надати інструменти для покращення самопочуття при різних емоційних станах.

2. Групи психологічної підтримки родин, які втратили близьких. Зустрічі у супроводі психолога для членів сімей полеглих військових. Програма буде корисна людям, які після 4-6 місяців після втрати відчують захопленість думками про померлого настільки, що це викликає порушення сну, апетиту, труднощі у виконанні повсякденних обов'язків та у спілкуванні.

3. Групи психологічної підтримки родичів зниклих безвісти або полонених військовослужбовців. У таких групах можна безкоштовно отримати досвідчену фахову підтримку в індивідуальному консультуванні та на зустрічах у колі людей, які опинилися у подібних обставинах.

4. Групи підтримки для дітей військовослужбовців. Зустрічі, які проводить психолог для дітей віком 9-13 років та для підлітків 13-15 років, спрямовані на стабілізацію психологічного стану, розвиток самосвідомості, зміцнення самооцінки, навчання технік саморегуляції, опанування комунікативних навичок, відчуття взаємопідтримки однолітків.

Ще одна відома організація, яка працює над соціальною підтримкою сімей військовослужбовців – благодійний фонд «Українська Фундація «Мрія»», це динамічна та віддана команда, що працює на благо родин військовослужбовців. Їх

робота – це не лише організація гуманітарної допомоги, але й психологічна підтримка, правова консультація та соціальна адаптація. Організація створює умови для того, щоб герої могли повернутися до мирного життя та відчувати підтримку та піклування від фонду.

Віднедавна організована робота фонду в Ужгороді, а також містах Шостка на Сумщині та Сміла на Черкащині. Регіональні офіси вже діють у 16 областях.

Окрім того, в Україні діють простори, цифрові програми та інші види послуг підтримки сімей військовослужбовців.

Успішними практиками можна вважати [45]:

- «Побратими». Побратими – це команда, яка спеціалізується на психосоціальній адаптації ветеранів. Організацію створили 2015 року, щоб підтримати воїнів, які повертаються до цивільного життя. Одним із її проєктів є «Veteran Hub» – простір для ветеранів і громадських організацій, які працюють у галузі ветеранських справ. Тут команда фахівців працює з військовими, курсантами, поліцейськими, рятувальниками, колишніми полоненими та членами їхніх родин [45].

- Телеграм-канал «Офіс підтримки родин військовослужбовців» як інструмент, через який здійснюються юридичні та психологічні консультації, а також консультації щодо пошуку безвісти зниклих і полонених, оформлення соціальних і пенсійних виплат [45].

- Центр психологічного консультування та травмотерапії «Open Doors», який організовує онлайн-сесії першої психологічної допомоги. Фахівці центру мають досвід роботи з учасниками збройних конфліктів і надають фокусну допомогу за американським стандартом військовослужбовцям, їхнім сім'ям та іншим людям, чиє життя зазнало впливу війни або інших травматичних подій [45].

- «Дім ветерана» – це центр соціальної адаптації та психологічної реабілітації ветеранів, членів їхніх родин, родин загиблих [45].

- «Lifeline Ukraine» – всеукраїнська гаряча лінія, створена насамперед для надання кризової психологічної допомоги ветеранам і членам їхніх сімей, а згодом – для всіх мешканців України [45].

- Київський міський кризовий центр «Соціотерапія», який кожного тижня приймає людей до реабілітаційної програми. З постраждалими працює професійна команда досвідчених психологів, психотерапевтів, психіатрів та інших спеціалістів [45].

- Львівський центр надання послуг учасникам бойових дій, який працює уже 8 років поспіль [45].

- Львівський обласний клінічний психоневрологічний диспансер, який у співпраці з Міністерством у справах ветеранів України, розпочав роботу відділення медико-психологічної допомоги [45].

- Український ветеранський фонд – платформа розвитку ветеранських можливостей. Поки ветерани знову захищають Україну і наше майбутнє на фронті – фонд турбується про їхнє завтра [45].

- Асоціація професійного розвитку психологів і психотерапевтів в Україні надає психосоціальну підтримку й розрахована на будь-які запити від цивільних, військових та їхніх родичів [45].

- Центр ментального здоров'я Першого медоб'єднання Львова [45].

- Мобільний застосунок «База» від Громадської організації «Вільний Вибір», який працює як психологічна самодопомога для ветеранів (-ок) [45].

- Проєкт ГО «Асоціація ресурсної психології та психотерапії» «Molfa Hub», що зараз працює на 2 локаціях: у м. Київ та м. Переяслав. Проводять психологічні консультації, психотерапії та психологічну реабілітацію військовим та членам їх сімей [45].

- Гаряча лінія ГО «Громадський рух «Жіноча сила України», що працює для дружин та матерів військовослужбовців [45].

Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні соціальної підтримки та розвитку територіальних громад.

При написанні дипломної роботи мною було проведено аналіз діючих Програм по підтримці сімей військовослужбовців в Кам'янець-Подільській міській територіальній громаді.

За даними Єдиної інформаційної системи соціальної сфери, станом на 01.12.2023 року по Кам'янець-Подільській МТГ перебуває на обліку в системі 2743 особи, які мають статус ветерана війни.

До Департаменту соціального захисту населення звертаються щороку більше 8000 членів сім'ї військовослужбовців.

Соціальної робота з військовослужбовцями та членами їх сімей у Кам'янець-Подільській МТГ проводиться наступним чином.

При територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Турбота» створено відділення соціальної роботи з ветеранами, яке працює за такими напрямками: реінтеграція ветеранів, надання допомоги за принципом «рівний – рівному», функціонування осередку дозвілля, проведення заходів з фізичної реабілітації, соціальне капеланство тощо. Міський центр для сім'ї, дітей та молоді надає соціально-психологічну підтримку військовослужбовцям, членам їх родин та забезпечує їх соціальними послугами. Окрім того, на території громади функціонує 12 громадських організацій, які здійснюють соціальну підтримку сім'ям військовослужбовців.

У громаді розроблено пам'ятки для військовослужбовців, а також для членів родин загиблих військовослужбовців щодо державних гарантій та заходів, які здійснюються за рахунок коштів бюджету міської територіальної громади, а також інформаційні довідки щодо переліку послуг, які надаються на території громади.

У місті діє декілька програм, у яких зазначено заходи щодо підтримки сімей військовослужбовців, а саме:

- Комплексна програма соціального захисту Кам'янець-Подільської міської територіальної громади на 2021-2025 роки;

- Програма «Організація відпочинку та оздоровлення дітей Кам'янець-Подільської міської територіальної громади на 2021-2025 рр.»;

- Програма «Сприяння розвитку волонтерства на території Кам'янець-Подільської-міської територіальної громади на 2023-2027 рр.».

У рамках цих програм передбачається:

- відшкодування пільг на оплату житлово-комунальних послуг родинам загиблих військовослужбовців;

- оплата транспортних витрат, пов'язаних із перевезенням на відпочинок за кордон та поїздками в межах України дітей пільгової категорії;

- забезпечення надання грошової допомоги неповнолітнім дітям померлих осіб, відзначених званням «Почесний громадянин міста Кам'янця-Подільського»;

- забезпечення надання матеріальної допомоги сім'ям загиблих в АТО, ООС, бойових діях під час воєнного стану на встановлення пам'ятників;

- оплата послуг з виготовлення меморіальних дошок загиблим Захисникам чи Захисницям України;

- надання матеріальної допомоги сім'ям військовослужбовців, які приймають участь в бойових діях.

Для здійснення психологічного та соціального супроводу дітей сімей військовослужбовців, а також їхніх батьків фахівцями центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді проводяться групи взаємопідтримки, арттерапевтичні заняття.

Здійснюється постійна співпраця з Кам'янець-Подільською громадською організацією Товариства Червоного Хреста України, ГО «Життя без обмежень», підлітковим клубом «Сатурн».

Окрім того, у літні місяці для дітей військовослужбовців, дітей-сиріт та інших пільгових категорій було організовано відпочинок та оздоровлення в санаторії «Лісова пісня» та закордоном у Польщі (в містах Санок та Тарново-Підгурна) та в Литві (м. Укмерге).

Отже, аналіз наявних національних програм і проєктів щодо соціальної підтримки сімей військовослужбовців показав, що в Україні функціонує розгалужена система державної, регіональної та громадської підтримки сімей військовослужбовців, яка охоплює різні сфери – фінансову, медичну, соціальну, психологічну, освітню, житлову тощо.

На державному рівні провідну роль відіграють програми Міністерства соціальної політики, Міністерства у справах ветеранів, Міністерства оборони,

спрямовані на соціальний супровід, грантову підтримку бізнес-ініціатив, професійну реабілітацію.

Територіальні громади розробляють власні цільові програми матеріальної допомоги, пільг, забезпечення житлом, оздоровлення дітей військовослужбовців.

Громадські організації активно надають психосоціальні послуги, консультування, створюють осередки дозвілля та реабілітації для родин захисників.

Використовуються різноманітні формати – гарячі лінії, цифрові платформи, центри психотерапії, групи взаємопідтримки тощо.

2.2. Комплексне емпіричне дослідження ефективності здійснення соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні

Ефективність соціальної роботи з сім'ями військових в умовах воєнного стану в Україні є дуже важливою, адже від якості наданих послуг залежить благополуччя та здатність цих сімей долати складні життєві обставини. Водночас специфіка ситуації та непередбачуваність розвитку подій вимагають постійного моніторингу потреб цільової аудиторії та адаптації наявних методів і програм допомоги.

У квітні-травні 2024 року нами було проведено комплексне емпіричне дослідження, яке включало констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Центру сім'ї Дарницького району міста Київ.

Метою даного дослідження було визначити ефективність наданих соціальних послуг сім'ям військовослужбовців та розробити рекомендації для покращення роботи з цією категорією населення.

2.2.1. Констатувальний етап експерименту

Для визначення ефективності соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні, на першому констатувальному етапі дослідження було проведено анкетування з метою виявлення основних потреб і проблем, з якими стикаються ці сім'ї.

Метою цього етапу було ідентифікувати соціальні потреби сімей військовослужбовців, оцінити рівень їхнього задоволення наявними послугами та визначити сучасні та дієві інструменти допомоги членам сімей військовослужбовців.

Для цього нами було розроблено онлайн опитувальник, який надав змогу систематизувати та виявити соціальні потреби цільової аудиторії. Опитувальник містить 20 запитань, посилання на нього було розміщено на сторінках та у групах соціальної мережі Facebook [39]; [40]; [41]; [42].

Зі змістом розробленого опитувальника для сімей військовослужбовців можна ознайомитися за посиланням [73].

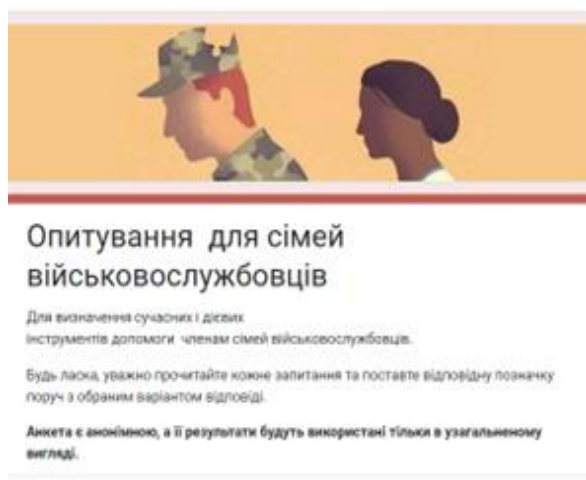

Рис. 2.1. Преамбула опитувальника для сімей військовослужбовців

На рис 2.1. відображено преамбулу опитувальника для сімей військовослужбовців, який розміщений у соціальних мережах.

Опитувальник мав наступні цілі: ідентифікація соціальних потреб, оцінка потреб у різних сферах життя, оцінка рівня задоволеності поточними послугами та ресурсами, а також збір демографічної інформації. Саме розуміння демографічних

характеристик цільової аудиторії допоможе у персоналізації програм і послуг. До того ж результати опитування будуть основою для розроблення програми тренінгу, яка відповідатиме конкретним потребам сімей військовослужбовців.

У анкетуванні взяли участь 67 осіб.

67 відповідей

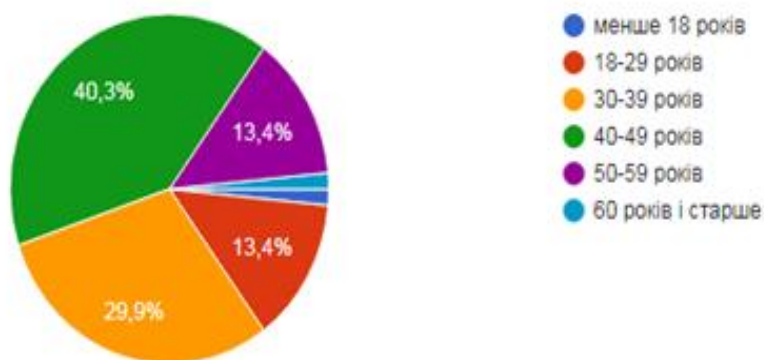

Рис. 2.2 Розподіл відповідей респондентів на питання «Вкажіть Ваш вік» (за результатами соціологічного опитування для сімей військовослужбовців)

Згідно рис. 2.2 більшість респондентів, а саме 70,2% – це родини військовослужбовців віком 30-49 років. Це свідчить про те, що значну частину сімей військовослужбовців складають люди зрілого віку, які мають стійкі стосунки та дітей. 50-60 років і старше – становить близько 15% респондентів. Це може включати батьків військовослужбовців – дорослих дітей.

Географічний розподіл респондентів: м. Київ – 40%, Київська обл. – 18%, Дніпропетровська – 10%, інші – 38%.

90% учасників та учасниць очікують повернення рідних із фронту чи полону, 10% – переживають втрату близьких.

За словами деяких респондентів, багато сімей військовослужбовців не знають, куди звертатися зі своїми проблемами. Хтось з них соромиться, а деякі вважають, що «це інші повинні приходити до них і допомагати, а не навпаки».

У ході опитування виявлено, що рівень обізнаності про підтримку сімей військовослужбовців зростає, але все ще більшість не обізнані з Програмами та методами підтримки сімей військовослужбовців. Зокрема, 46% респондентів

зазначили, що вони добре або скоріше проінформовані про це, а 54% – не проінформовані (найбільше серед них мешканців східних областей, осіб старшого віку). Основними джерелами інформації щодо надання підтримки сім'ям військовослужбовців, на думку респондентів, є Facebook, громадські організації та друзі.

8% респондентів рекомендували створити комплексний посібник для сімей військовослужбовців і ветеранів як відправну точку для інформування їх про наявні ресурси та пільги, що вирішило б проблему обмеженої обізнаності.

Щодо ефективності комунікації між владою та сім'ями військовослужбовців, то половина респондентів вважають її недостатньою.

У цілому 80% респондентів користуються пільгами для сімей військовослужбовців, які діють у громадах, але деякі мають труднощі з їх оформленням.

Дві третини респондентів отримали якісну послугу від соцзахисту.

18% респондентів потребують фінансової підтримки, а всі решта – психологічної.

Лише 22% респондентів відчувають підтримку громади.

Більшість респондентів вважають, що владі та суспільству слід приділяти більше уваги дітям військовослужбовців.

45% респондентів хотіли б проходити навчання з підприємництва та 29% респондентів мають ідеї для власної справи.

На основі відповідей, можна сказати, що сім'ям військовослужбовців потрібна така допомога: доступ до інформаційних і консультаційних ресурсів – 55%, психологічна підтримка – 20%, сімейні програми – 15%, шляхи зайнятості – 7%, фінансова підтримка – 27%, медична допомога – 3%.

Більшість – 67% респондентів вважають, що в громадах достатня увага приділяється до дітей військовослужбовців. Основні заходи, які проводяться для дітей військовослужбовців: екскурсії, спортивні змагання, майстер-класи, музичні івенти, арт вечори та інше.

Респонденти не виключають, що після повернення до цивільного життя військові можуть мати конфлікти у сім'ї, складнощі з пошуком роботи, а також нерозуміння з боку суспільства.

Кількість людей, які вважають, що громада належно виконує свої зобов'язання перед сім'ями військовослужбовців дуже маленька – лише 25% поділяють цю думку, понад 60% мають протилежне бачення.

Проаналізувавши всі відповіді респондентів, можна чітко стверджувати, що сім'ї військовослужбовців, які брали участь в опитуванні, потребують комплексної підтримки, яка включає: фінансову допомогу, а також психологічну, соціальну та інформаційну підтримку.

Важливо зазначити, що потреби кожної сім'ї є індивідуальними, тому їм потрібен гнучкий та адаптивний підхід до надання допомоги.

З цією метою, на основі відповідей респондентів, дружинам військовослужбовців, які втратили рідну людину та їх дітям, які втратили батька, зараз необхідно надати якісну психологічну та реабілітаційну допомогу при переживанні втрати та горя. Це можуть бути: арт-терапія, спортивні заходи, майстер-класи, спілкування з психологами, розважальна частина, екскурсії етнічного та історичного характеру, ознайомлення з культурною спадщиною України, піші походи, відпочинок та релаксація, патріотичне виховання. Основним завданням є розробка психологічної програми для подолання посттравматичного стресового розладу у дітей і матерів, психологічної реабілітації у стані переживання горя та втрати (гострому та пролонгованому).

На основі відповідей респондентів, можна сказати, що сім'ї військовослужбовців потребують не лише матеріальної, але й психологічної допомоги. На жаль, українська держава не має змоги потурбуватися про таку психологічну допомогу. Багато подібного роду завдань взяли на себе волонтерські організації, громадські організації, приватні підприємці та українська діаспора.

Ветерани війни, повернувшись додому, іноді не можуть відновити комунікацію з рідними та близькими, демонструють соціальне уникнення, дистанціювання та відчуження від інших, включаючи близьких членів сім'ї.

Труднощі й негативні наслідки також зростають із схильністю ветеранів до болючих переживань, тому їх сім'ї піддаються підвищеному ризику виникнення симптомів психологічних розладів, нерідко стикаються зі складними психоемоційними станами. Всі такі родини мають потребу у спільній реабілітації та адаптації, тому, згідно опитування, актуальним завданням є створення реабілітаційно-відпочинкових таборів.

У рамках табору має бути впроваджено формат сімейного відпочинку, де у невимушеній атмосфері військовослужбовців разом із дружинами та дітьми будуть мати змогу активно відпочити та поспілкуватися з психологами. Тепла атмосфера на території табору буде сприяти побудові простору для діалогу та порозуміння між членами сім'ї, створення відчуття довіри, підтримки та відкритої комунікації в поєднанні зі змістовним і цікавим літнім відпочинком, до якого увійдуть спортивно-розважальні заходи, навчання, прогулянки та багато іншого. Учасники будуть мати змогу організовувати свій день до власних вподобань і все це буде поєднуватись з роботою психологів і психотерапевтів.

Одним із головних питань опитувальника, було таке: «Які саме напрямки тренінгів Вам були би цікавими?». Більшість респондентів 75% відповіли, що для них цікаво консультативно-інформаційні тренінги, на яких можна було би детально ознайомитись із методами соціальної підтримки сімей військовослужбовців, програмами підтримки та іншою просвітницькою інформацією.

Це пов'язано з тим, що консультативно-інформаційні тренінги надають можливість отримати практичні знання та навички, які можуть бути корисними у повсякденному житті членів сімей військовослужбовців. Такі тренінги зазвичай охоплюють широкий спектр тем, включаючи методи соціальної підтримки, існуючі програми допомоги, правові аспекти та інші питання, які можуть виникати у вищезазначеної категорії.

Отже, на констатувальному етапі експерименту за допомогою онлайн опитування вдалося визначити основні потреби сімей військовослужбовців і з'ясувати, що найбільш затребуваною формою надання їм соціальної підтримки є консультативно-інформаційні тренінги. 75% респондентів висловили

зацікавленість у таких тренінгах, де вони могли б отримати детальну інформацію про існуючі методи та програми допомоги сім'ям військових, правові аспекти, а також здобути корисні знання та практичні навички, необхідні у їхньому повсякденному житті. Тому одним із ключових результатів констатувального етапу є виявлення потреби у розробці та проведенні консультативно-інформаційного тренінгу як ефективної форми соціальної підтримки для цільової аудиторії.

2.2.2. Формувальний етап експерименту

Метою формувального етапу експерименту є розробка, впровадження та апробація спеціальних програм і методів соціальної допомоги, які відповідали визначеним на констатувальному етапі потребам сімей військовослужбовців. Основна мета цього етапу полягала у підвищенні ефективності надання соціальних послуг та адаптація наявних програм до специфіки ситуації воєнного стану.

Проаналізувавши та дослідивши усі відповіді респондентів анкетування, нами було розроблено тренінг «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси».

Основна мета тренінгу – надання консультативної, інформаційної та просвітницької підтримки сім'ям військовослужбовців, забезпечення їх необхідними знаннями та навичками для ефективного використання соціальних послуг і ресурсів.

Завдання тренінгу: ознайомити учасників з існуючими соціальними послугами для сімей військовослужбовців, розвинути навички ефективного використання інформаційних ресурсів, підвищити обізнаність про грантові програми для сімей військовослужбовців, методи та форми допомоги.

Цільова аудиторія: дружини/чоловіки військовослужбовців, діти військовослужбовців, батьки військовослужбовців, інші члени сімей військовослужбовців.

Тривалість: 1-денний тренінг, 2 години (може бути адаптований).

З метою зібрання корисної інформації про учасників тренінгу та їхні потреби, що дозволить краще забезпечити захід, його максимальну ефективність нами розроблена анкета для учасників тренінгу «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси» (додаток А).

Окрім того, для визначення ефективності та оцінки тренінгу та отримання корисної інформації про враження учасників від заходу нами розроблене коротке анкетування (додаток Б).

Структура тренінгу:

Вступ. Знайомство.

Заповнення анкети до тренінгу.

Модуль 1. Огляд соціальних послуг: презентація існуючих методів, форм, програм і послуг для сімей військовослужбовців; обговорення основних питань, пов'язаних із доступом до соціальних послуг (додаток В).

Модуль 2. Інформаційні ресурси: огляд доступних інформаційних ресурсів (веб-сайти, гарячі лінії, інформаційні бюлетені); практичні поради щодо ефективного пошуку та використання інформації для сімей військовослужбовців. У цьому модулі ми розглянемо різноманітні інформаційні ресурси, доступні для сімей військовослужбовців (додаток Д). Ці ресурси допоможуть їм знайти необхідну інформацію щодо соціальної, психологічної, фінансової підтримки, можливостей навчання та працевлаштування.

Модуль 3. Грантові програми для сімей військовослужбовців (огляд доступних грантових програм). Під час цього модуля буде презентовано та надано кожному учаснику доступ до електронного посібника «Як отримати підтримку в рамках грантових програм «Гранти для ветеранів та другого з подружжя» та «Власна справа в програмі «єРобота» (додаток Ж).

У цьому посібнику наведено типовий алгоритм підготовки проєктної пропозиції на участь у програмі для ветеранів та членів їх родин. Матеріал посібника орієнтований не тільки на опанування читачами базових теоретичних знань, а й набуття практичних навичок і вмінь щодо використання грантових ресурсів програми «єРобота».

Практична сесія: консультації та застосування знань.

Підсумки та завершення тренінгу.

Оцінка тренінгу учасниками (коротке анкетування).

На основі розробленої Програми тренінгу було проведений одноденний тренінг «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси».

Тренінг мав на меті надати консультаційну, інформаційну та просвітницьку підтримку сім'ям військовослужбовців, забезпечити їх необхідними знаннями та навичками для ефективного використання соціальних послуг і ресурсів. Захід зібрав дружин, чоловіків, дітей, батьків та інших членів сімей військовослужбовців, які активно брали участь у всіх запланованих заходах.

У тренінгу прийняло участь 15 осіб.

До тренінгу було проведено анкетування учасників щодо обізнаності про соціальні послуги сім'ям військовослужбовців.

Основні висновки з анкетування до тренінгу.

Цільова аудиторія:

- 67% – дружини військовослужбовців;
- 20% – діти військовослужбовців;
- 13% – батьки військовослужбовців.

Результати анкетування показали, що учасники тренінгу мають різний рівень обізнаності про соціальні послуги та програми підтримки, але більшість з них не мають достатньої інформації про грантові програми та державні ініціативи.

Основні теми інтересу включають методи соціальної підтримки, інформаційні ресурси та грантові програми. Учасники також виявили побажання щодо розробки групових програм для сімей військовослужбовців, при пошуку роботи та профорієнтації.

Питання про знання методів і форм соціальної підтримки сімей військовослужбовців показало, що лише 33% учасників мають такі знання, тоді як 67% респондентів зазначили, що не знають про такі методи та форми підтримки.

Учасники вказали різні джерела, з яких вони черпають інформацію щодо фінансової, психологічної підтримки, можливостей навчання, дозвілля та працевлаштування для сімей військовослужбовців.

Найпопулярнішими джерелами виявилися соціальні мережі, які вказали 53% учасників. Відповідно, друзів або родичів, як джерело інформації, вказали 40 % респондентів. Лише для 7 % учасників джерелом інформації є державні вебсайти.

Щодо знання про державні програми підтримки сімей військовослужбовців, то лише 27% респондентів відповіли ствердно, тоді як 73% учасників зазначили, що не знають про такі програми.

Всіх респондентів цікавили грантові програми. 100% учасників заходу не знають що таке грантові програми, де їх шукати та не вміють ними користуватись.

Серед основних тем, які цікавили учасників, це працевлаштування – 47% та фінансова допомога – 53%.

На основі вищезазначених відповідей, можна твердо стверджувати, що значна частина учасників не мала достатньої інформації про існуючі методи підтримки та грантові програми. Це вказує на необхідність проведення подібних тренінгів, які б охоплювали ці теми та надавали учасникам практичні знання та навички.

2.2.3. Контрольний етап експерименту

Після проведення формульовального етапу й апробації тренінгової програми «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси», наступним кроком була оцінка її ефективності. Для цього був проведений контрольний етап дослідження.

На контрольному етапі дослідження учасники тренінгу заповнили анкету зворотного зв'язку, що дозволило оцінити рівень засвоєння ними отриманих знань та навичок, а також визначити сильні та слабкі сторони проведеного заходу.

За результатами проведеного тренінгу, учасники відзначили високу корисність наданої інформації. Більшість респондентів (80%) зазначили, що отримали багато нових знань про соціальні послуги, форми та методи, доступні для

сімей військовослужбовців, а також про грантові програми. 75% учасників відзначили значне покращення своїх навичок у використанні інформаційних ресурсів. Рівень задоволеності організацією тренінгу був високим – 90% учасників оцінили його на високому рівні.

На питання «Пропозиції щодо матеріалів або тем для майбутніх тренінгів» 53% респондентів відповіли щодо їх цікавлять тренінги з психологічної допомоги, воркшопи про освітні програми та можливості навчання.

У цілому тренінг «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси» був успішно проведений і досягнув поставлених цілей.

Учасники отримали необхідні знання та навички для ефективного використання соціальних послуг і ресурсів, що сприятиме покращенню їхньої життєвої ситуації та підтримці.

Отримані відгуки та результати опитування допоможуть покращити майбутні заходи та краще задовольнити потреби сімей військовослужбовців.

Важливо зазначити, що цей тренінг є лише одним із інструментів, які можуть допомогти сім'ям військовослужбовців. Для отримання комплексної підтримки сім'ї можуть також звертатися до психологів, соціальних працівників, інших фахівців і громадських організацій.

Аналіз відгуків учасників продемонстрував, що тренінг значною мірою досяг поставлених цілей – забезпечив сім'ї військових необхідними знаннями та навичками для ефективного використання соціальних послуг і ресурсів. Водночас, результати вказали на потребу в додаткових заходах, орієнтованих на психологічну підтримку та освітні можливості для цільової аудиторії.

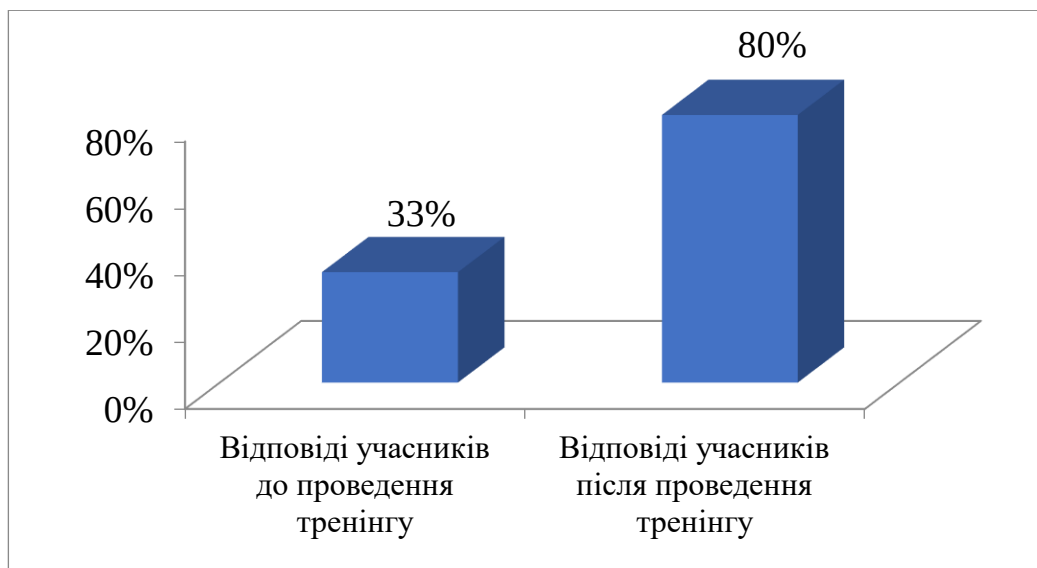

Рис. 2.3. Рівень поінформованості учасників про методи підтримки сімей військовослужбовців до та після проведення тренінгу

На рис. 2.3 відображено порівняння відповідей учасників до та після проведення тренінгу. Результати засвідчили, щодо підвищення рівня їхньої поінформованості про наявні методи підтримки сімей військових. Зокрема, якщо на початку заходу лише 33% респондентів знали про методи соціальної підтримки, то після завершення тренінгу цей показник зріс до 80%.

Таким чином, контрольний етап експерименту підтвердив ефективність проведеного тренінгу та дозволив виявити потенційні напрямки вдосконалення програм підтримки для сімей військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні.

2.3. Рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення якості надання соціальних послуг сім'ям військовослужбовців

Війна – це трагедія не лише для тих, хто воює, але й для їхніх сімей. Члени сімей військовослужбовців стикаються з численними труднощами, як фінансовими, так і психологічними. Тому важливо надати їм всебічну допомогу та підтримку.

Незважаючи на широкий спектр заходів, вжитих на нормативно-правовому рівні, проблема соціального захисту членів сімей військовослужбовців

залишається актуальною через недостатню увагу, яку їй приділяють як у науковому середовищі, так і в органах влади. Для належного вирішення цієї проблеми необхідно не лише проаналізувати основні нормативно-правові акти, що регулюють соціальний захист військовослужбовців та їхніх сімей, але й визначити ключові проблеми, що виникають у процесі їх реалізації та регулювання. Ідентифікація практичних і теоретичних проблем їхнього соціального захисту є важливим кроком для подальшого удосконалення законодавства в цій сфері та визначення стратегічних напрямків діяльності органів державної влади з метою підвищення рівня соціального захисту цієї категорії осіб.

Однією з найактуальніших проблем соціального захисту членів сімей військовослужбовців є недостатнє фінансування соціальних програм, спрямованих на покращення їхнього здоров'я. Дефіцит фінансування безпосередньо впливає на рівень соціального захисту, зокрема у сфері медичного обслуговування та санаторно-курортного лікування. Покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців вимагає системного підходу, що включає внесення змін до законодавства України та інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення належного рівня соціального захисту цієї категорії осіб. Ці зміни мають стосуватися різних аспектів, включаючи поліпшення медичного обслуговування та інших видів матеріального забезпечення згідно з їхніми законними правами та свободами. Враховуючи, що соціальний захист військовослужбовців та їхніх сімей є важливою складовою соціальної політики держави, необхідно вжити заходів для забезпечення їхнього достатнього рівня життя та добробуту.

Для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців необхідне вдосконалення їх соціального захисту. Зокрема, внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами. Оскільки соціальний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей,

підтримання їх життя на належному рівні, є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Під соціальним і правовим захистом членів сімей військовослужбовців слід розуміти діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві [37].

Відчутною для населення є слабка методологічна підтримка та координація центральних органів державної влади щодо організації роботи у сфері надання соціальних послуг на локальному рівні, тобто в громадах [50].

Вирішення зазначених проблем є нагальним, тому що підходи до надання соціальних послуг у період дії правового режиму воєнного стану мають інший характер, ніж підходи до надання соціальних послуг у мирний час. Відповідно, кращі практики застосування та імплементації законодавства, роз'яснення положень відповідних нормативно-правових актів та практичний досвід у їх реалізації має розповсюджуватись та спускатись від центрального органу влади на місця. Вирішенням даної проблеми може стати посилення комунікації між громадами, з одного боку, та Міністерством соціальної політики України, Департаментом соціального захисту населення обласних державних (військових) адміністрацій, з іншого боку, зокрема для поширення останніми інформації про такі кращі практики. Вирішенню цієї проблеми також сприятиме запровадження нового підходу до посилення спроможності та взаємодії громад з органами державної влади шляхом введення такої штатної одиниці при Департаменті соціального захисту населення обласних державних (військових) адміністрацій, як соціальний радник з питань адвокації (ментор) у сфері надання соціальних послуг. Це надасть змогу громадам посилити свою комунікацію з іншими суб'єктами сфери надання соціальних послуг, органами державної влади, посилити спроможність в імплементації норм національного законодавства на місцевому рівні та швидше адаптуватися до сучасних змін державної соціальної політики [50].

Слабке інформування населення про доступні соціальні послуги та відсутність на веб-сайтах громад однакового інтерфейсу для висвітлення інформації про надання соціальних послуг населенню. Важливо акцентувати увагу на соціально-правовому захисті населення шляхом підвищення їхньої обізнаності щодо наявності права та доступу до отримання соціальних послуг [50].

Особливо це стосується осіб/сімей, які раніше не перебували в складних життєвих обставинах та не стикалися з потребою в отриманні соціальних послуг, а також не знають про свої права та можливості отримати соціальні послуги, які їм доступні та гарантовані законом. Для вирішення цієї проблеми необхідно розробити та впровадити для всіх громад однаковий підхід до інформування з тотожним профілем веб-сайту, щоб населення, зокрема сім'ї військовослужбовців мали розуміння, куди звертатись і за якими соціальними послугами [50].

Проблема кадрів. В умовах сьогодення надавачам соціальних послуг вкрай необхідно мати мультидисциплінарну команду та/або мультидисциплінарних мотивованих спеціалістів, які могли б професійно, якісно та індивідуально надавати соціальні послуги. У вирішенні такої проблеми необхідна організація навчань, просвітницьких заходів для соціальних працівників, щоб удосконалювати їх професійні та особисті якості [50].

Ще одна проблема, яка існує у більшості громад і потребує якнайшвидшого врегулювання, полягає у тому, що не проводиться визначення потреб населення громади у соціальних послугах. Найперше, що необхідно для її вирішення, – це переглянути та внести зміни до Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України № 28 від 20.01.2014 року, прописавши практичний порядок (інструкцію) для проведення визначення потреб населення. При цьому доцільно одночасно розробити інструкцію та надати посильну методичну підтримку громадам у забезпеченні проведення визначення потреб населення громади у соціальних послугах. Доцільно також внести зміни до діючого Закону України «Про соціальні послуги», поклавши персональну відповідальність на посадових осіб територіальних громад за не проведення

громадою визначення потреб населення у соціальних послугах. Також може бути доцільно прямо покласти на Національну соціальну сервісну службу України повноваження щодо здійснення контролю за щорічним проведенням визначення потреб населення громади в соціальних послугах [50].

Грунтуючись на результатах проведеного дослідження, у рамках дипломної роботи можна надати соціальним працівникам такі рекомендації щодо підвищення якості надання соціальних послуг сім'ям військовослужбовців в умовах воєнного стану:

1. Покращення інформування та комунікації:
 - розробити комплексний інформаційний посібник для сімей військових, де будуть зібрані відомості про наявні ресурси, пільги та програми підтримки;
 - активніше використовувати онлайн-платформи та соціальні мережі для поширення актуальної інформації;
 - встановити тісну співпрацю з громадськими організаціями та ЗМІ для ширшого інформування цільової аудиторії.
2. Розвиток психологічних послуг:
 - запровадити програми психологічної реабілітації для сімей, що пережили втрату, допомоги дітям з посттравматичними розладами;
 - організовувати групові терапевтичні зустрічі, сімейне консультування для відновлення комунікації між членами родин військових;
 - залучати професійних психологів, арт-терапевтів для роботи з травмованими сім'ями.
3. Освітні та розвиваючі програми:
 - розробляти воркшопи та тренінги для сімей щодо можливостей навчання, перекваліфікації, розвитку підприємницьких навичок;
 - надавати консультації з пошуку роботи, написання резюме, проходження співбесід для військових та їхніх близьких;
 - створювати програми розвитку лідерських якостей, наставництва для дітей військових.
4. Комплексний підхід до надання допомоги:

- забезпечити тісну міжвідомчу взаємодію між соціальними службами, психологами, медиками для надання всебічної підтримки;

- формувати індивідуальні плани допомоги з урахуванням конкретних потреб кожної родини;

- залучати до процесу надання послуг представників громадських організацій, волонтерів.

5. Підвищення кваліфікації соціальних працівників:

- організовувати навчальні курси, тренінги для підвищення компетентності у роботі з травмованими людьми;

- вивчати кращі практики та ефективні методики надання соціальних послуг в умовах воєнного часу;

- забезпечувати психологічну підтримку й супервізію для соціальних працівників для запобігання професійного вигорання.

6. Моніторинг потреб та оцінка ефективності:

- регулярно проводити опитування серед сімей військових для виявлення нових потреб та коригування плану дій;

- впроваджувати систему оцінки якості наданих послуг для їх постійного вдосконалення;

- аналізувати зворотний зв'язок від отримувачів допомоги та враховувати їхні відгуки й пропозиції.

Дотримуючись цих рекомендацій, соціальні працівники зможуть підвищити ефективність соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, забезпечити комплексний та адресний підхід до вирішення їхніх проблем в умовах війни.

Висновки до 2 розділу

У другому розділі було проведено глибокий аналіз системи соціальної підтримки сімей військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні. Ось основні висновки, зроблені на основі проведеного дослідження:

1. Аналіз національних програм і проєктів:

- були проаналізовані державні програми, програми територіальних громад і громадських організацій, спрямовані на підтримку сімей військовослужбовців. З'ясовано, що національні програми надають широкий спектр послуг, але існує потреба в їхньому подальшому вдосконаленні та адаптації до специфічних потреб родин військових;

- виявлено, що державні програми, як-от програми Міністерства оборони України та Міністерства соціальної політики України, є ефективними у наданні базової допомоги, але потребують більш тісної координації з місцевими ініціативами та громадськими організаціями.

2. Комплексне емпіричне дослідження:

- було проведено комплексне емпіричне дослідження, яке включало констатувальний, формувальний та контрольний етапи. На констатувальному етапі визначено основні потреби сімей військовослужбовців через онлайн-опитування. Найбільш актуальними виявились потреби у фінансовій допомозі, психологічній підтримці, соціальних послугах та інформаційній підтримці;

- формувальний етап передбачав розробку та проведення тренінгу «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси». Після тренінгу учасники відзначили значне підвищення їхньої обізнаності щодо доступних ресурсів і можливостей підтримки.

Тренінг мав на меті ознайомити учасників з існуючими методами, формами та програмами соціальної підтримки, інформаційними ресурсами та грантовими програмами для сімей військових. Після проведення тренінгу більшість учасників відзначили високу корисність отриманих знань та навичок.

3. Ефективність соціальної роботи та рекомендації:

- результати контрольного етапу дослідження підтвердили ефективність проведених заходів. Учасники тренінгу продемонстрували покращення у знаннях та навичках, необхідних для отримання та використання соціальної підтримки;

- на основі проведеного дослідження були розроблені рекомендації для соціальних працівників, які включають необхідність регулярного оновлення інформаційних ресурсів, проведення регулярних тренінгів і семінарів для сімей військовослужбовців, а також тісної співпраці між державними та громадськими організаціями.

Дослідження у другому розділі дозволило виявити ключові аспекти та проблеми соціальної підтримки сімей військовослужбовців в Україні під час воєнного стану. Результати свідчать про необхідність комплексного підходу, що включає фінансову допомогу, психологічну підтримку, соціальні послуги та інформаційну підтримку, для забезпечення повноцінного функціонування та благополуччя сімей військових. Розроблені рекомендації мають сприяти підвищенню якості надання соціальних послуг та ефективності соціальної роботи у даній сфері.

У розділі також наведено рекомендації щодо покращення соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців, зокрема вдосконалення нормативно-правової бази, посилення фінансування соціальних програм, покращення методологічної підтримки центральних органів влади на місцевому рівні, інформування населення про соціальні послуги, підвищення кваліфікації соціальних працівників та визначення потреб населення у соціальних послугах.

Загалом, проведене дослідження та розроблений тренінг сприятимуть комплексній підтримці сімей військовослужбовців в Україні шляхом надання їм необхідних знань, навичок і ресурсів для покращення їхньої життєвої ситуації.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У дипломній роботі було проведено комплексне дослідження соціального та правового захисту членів сімей військовослужбовців в Україні. Дослідження охопило теоретичні аспекти, аналіз законодавчої бази, методів і форм соціальної роботи, національних програм і проектів, а також емпіричне вивчення ефективності соціальної підтримки в умовах воєнного стану.

Перше завдання дослідження полягало у розкритті теоретичних засад соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Виявлено, що соціальна підтримка цієї категорії громадян має базуватися на комплексному підході, що враховує як матеріальні, так і психологічні аспекти. Теоретичні основи соціальної роботи з військовими родинами включають концепції підтримки, адаптації та інтеграції в суспільство, що сприяє зменшенню стресових ситуацій та поліпшенню якості життя.

Друге завдання було присвячене аналізу законодавства України, яке регулює соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців. Проведений аналіз показав, що національне законодавство містить значну кількість нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення соціальних гарантій та підтримки для військових родин. Однак, було виявлено, що деякі закони потребують оновлення та вдосконалення для кращого реагування на сучасні виклики та потреби, особливо в умовах воєнного стану.

Третє завдання полягало у визначенні методів і форм соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. У ході дослідження були виявлені основні методи, такі як індивідуальне консультування, групова робота, тренінги та інформаційні кампанії. Важливою складовою є також соціальні проекти, що забезпечують комплексну підтримку, включаючи психологічну допомогу, правові консультації та матеріальну підтримку. Використання цих методів дозволяє більш ефективно задовольняти потреби сімей військовослужбовців і сприяти їхній соціальній адаптації.

Четверте завдання включало аналіз наявних національних програм і проектів, спрямованих на надання соціальної підтримки сім'ям військовослужбовців. Результати дослідження показали, що ці програми та проекти є загалом ефективними, але потребують подальшої координації між різними організаціями. Регулярний моніторинг та оцінка ефективності програм є необхідними для їх постійної адаптації до змінних умов і потреб родин військовослужбовців. Це дозволить забезпечити більш оперативне та адекватне реагування на виклики, що постають перед військовими родинами.

П'яте завдання було спрямоване на проведення комплексного емпіричного дослідження ефективності здійснення соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах дії воєнного стану в Україні. Це дослідження включало три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На першому констатувальному етапі проведено анкетування для виявлення основних потреб і проблем, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців. Аналіз результатів показав, що основними потребами сімей військовослужбовців є доступ до інформаційних і консультаційних ресурсів, психологічна підтримка, фінансова допомога, а також підтримка в медичних і соціальних питаннях. Виявлено, що 46% респондентів добре або скоріше проінформовані про можливу підтримку сімей військовослужбовців, тоді як 54% опитаних не мали достатньої інформації про такі послуги.

Другий формувальний етап був спрямований на розробку, впровадження та апробацію спеціальних програм і методів соціальної допомоги, що відповідали виявленим на констатувальному етапі потребам сімей військовослужбовців. На основі зібраних даних розроблено тренінг «Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси». Основна мета цього тренінгу – надання консультаційної, інформаційної та просвітницької підтримки сім'ям військовослужбовців, забезпечення їх необхідними знаннями та навичками для ефективного використання соціальних послуг і ресурсів.

Третій контрольний етап включав оцінку результатів впровадженого тренінгу для визначення його ефективності. Результати показали значне підвищення рівня

обізнаності та навичок учасників. Сім'ї військовослужбовців відзначили, що консультаційно-інформаційні тренінги надали змогу їм краще зрозуміти свої права та можливості, отримати практичні навички для подолання труднощів, і загалом сприяли їх соціальній адаптації.

Комплексне емпіричне дослідження показало, що тренінги та освітні програми є ефективним засобом підвищення рівня обізнаності та навичок сімей військовослужбовців, що сприяє їхній соціальній адаптації та інтеграції в суспільство. Результати дослідження підкреслюють важливість продовження та розширення подібних програм для досягнення стійких результатів.

Шосте завдання включало розробку рекомендацій для соціальних працівників щодо підвищення якості надання соціальних послуг сім'ям військовослужбовців. Враховуючи результати дослідження, було створено ряд практичних рекомендацій. Зокрема, підкреслено важливість постійного підвищення кваліфікації соціальних працівників, впровадження сучасних методів і технологій соціальної роботи, а також тісної співпраці з громадськими організаціями та державними установами. Це дозволить забезпечити комплексну та ефективну підтримку сімей військовослужбовців.

Основні результати дослідження підтвердили необхідність вдосконалення системи соціальної підтримки та розробки нових підходів для забезпечення належного рівня життя та захисту прав членів сімей військовослужбовців.

У підсумку, проведене дослідження підтвердило важливість комплексного підходу до соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Виявлено, що інтеграція різних методів і форм соціальної допомоги, регулярне оновлення законодавчої бази та підвищення кваліфікації соціальних працівників є ключовими чинниками для забезпечення ефективної підтримки цієї категорії громадян. Також важливою є координація між різними державними та недержавними організаціями для надання всебічної допомоги родинам військовослужбовців.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Албул І. Енциклопедія інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму. Уманський держ.пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2019.562 с.
2. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. URL: <http://surl.li/ukxqn> (дата звернення: 29.12.2023).
3. Балдинюк О.Д. Соціальна робота у сфері дозвілля. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 142 с.
4. Балдинюк О.Д. Енциклопедія інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму. Умань : Візаві, 2019. 562 с.
5. Безлюдний О. До питання законодавчої підтримки сім'ї як виховної інституції в Україні [Електронний ресурс]. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 6 (2). С. 188-196. URL: <http://surl.li/ukxqv> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді [навч. посіб.] Центр учбової літератури, 2005. 176 с. URL: <http://surl.li/ukxrd> (дата звернення: 15.11.2023).
7. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
8. Беседін А. А. Дисфункціональна сім'я як чинник девіантної поведінки неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.03 «Соціальні структури та соціальні відносини». Х., 2002. 18 с.
9. Бойко О.М. Соціальна інтеграція дитини з обмеженими можливостями як педагогічна проблема. Журнал «Соціальна робота та соціальна освіта». Випуск II (2). 2019. С. 9–14.
10. Бондаренко Г. В. Соціальна робота з призовниками та допризовниками: підготовка до військової служби. Соціальна робота та соціальна освіта. 2019. Випуск № 2. С. 15–18.
11. Бондаренко Г. В. Соціальні потреби та ризики. Енциклопедія інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму [Лепський В. В., Безлюдний

О. І., Коляда Н. М., Кравченко О. О. та ін.]. Умань : ВОЦ «Візаві», 2019. С. 148–149.

12. Бриндіков Ю. Л. Методологічні принципи реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2017. Вип. 77 (2). С. 149–153. URL: <http://surl.li/ukxrt> (дата звернення: 05.01.2024).

13. Войтовська А. І. Погляд на війну через гендерну лінзу. Соціально-психологічна реабілітація вразливих категорій громадян від наслідків війни : колективна монографія / [О. Д. Сафін, Н. М. Коляда та ін.] ; за заг. ред. О. О.Кравченко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, 2022. С. 127–135.

14. Войтовська А. І., Кравченко О. О., Коляда Н. М. Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму. Неформальна освіта: кращі практики і проекти. Житомир : Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2019. Вип. 2. С. 117–121.

15. Грант для ветеранів та членів їхніх сімей «Є-РОБОТА». URL: <https://bit.ly/3VE9X9y> (дата звернення: 18.04.2024).

16. Грант на власну справу до 250 тис грн. URL: <https://bit.ly/3VAW2km> (дата звернення: 18.04.2024)

17. Грант на сад (до 400 тис. грн за га, проєкт Міністерства аграрної політики та продовольства України). URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-sad> (дата звернення: 18.04.2024).

18. Грант на переробне підприємство до 8 млн грн (Міністерство економіки України). URL: <https://bit.ly/4ehfSIR> (дата звернення: 19.04.2024).

19. Грантова підтримка українським технологічним стартапам та малим і середнім підприємствам Seeds of Bravery. URL: <https://bit.ly/4ckg5cz> (дата звернення: 18.04.2024).

20. Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей. Петков С.В., Копотун І.М., Чубенко А.Г., Золотарьова М.К. та ін. Видавничий дім «Професіонал», 2023. 594 с.

21. Державна система роботи із сім'ями військовослужбовців: Порівняльний аналіз досвіду США, Канади, Великої Британії. Дідик Н.Ф. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, Україна. URL: <https://salو.li/4C4E26A> (дата звернення: 08.11.2023).
22. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: Синергія наукових, освітніх та технологічних рішень. URL: <https://salو.li/c0DBbDD> (дата звернення: 08.11.2023).
23. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Документ № 2011-XII, чинний, редакція від 05.10.2023, підстава - 3379-IX від 20.12.1991 р. URL: <http://surl.li/ukyle> (дата звернення: 08.10.2023).
24. Заребельний В. Соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей-це питання, яке завжди на часі. Армія Infom. 2023. URL: <https://rb.gy/ndb43q7> (дата звернення: 10.11.2023).
25. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с.
26. Квітко Н. М. Соціальна робота з вимушено переміщеними особами як наукова проблема. Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: матеріали наук. практ. інтернет-конф. (Дніпро, 3-4 черв. 2021 р). Дніпро, 2021. С. 513–XX.
27. Кондрюкова В.В. Соціально-психологічна адаптація військово-службовців силових структур, звільнених у запас : навчально-методичний посібник. К.: Гнозис, 2013. 116 с.
28. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 15.10.2023).
29. Логвінова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/9.pdf (дата звернення: 18.11.2023).
30. Матеріальне забезпечення, соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. URL: <http://surl.li/unsvu> (дата звернення: 18.11.2023).

31. Міхеєва О. Традиційне та новаційне в протидії злочинним проявам у радянській Україні за умов лібералізації суспільства хрущовської доби. 2013. № 6. С. 232–237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2013_6_46 (дата звернення: 12.11.2023).
32. Міхеєва О.Ю. Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25336> (дата звернення: 18.10.2023).
33. Морщакова О. Концептуальні засади філософії соціальної роботи. Психологія і суспільство. 2016. № 3. С. 68–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2016_3_9 (дата звернення: 21.12.2023).
34. Навчально-методичний посібник «Як отримати підтримку в рамках грантових програм «Гранти для ветеранів та другого з подружжя» та «Власна Справа» в програмі «єРобота» для ветеранів та членів їх сімей». URL: <https://bit.ly/4bWl1V1> (дата звернення: 20.04.2024)
35. Олексюк Н. Соціальна реабілітація як напрям соціальної роботи з засудженими в установах виконання покарань України. Social work and education. 2019. Vol. 6, no. 1. С. 40–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socworkeduc_2019_6_1_7 (дата звернення: 18.12.2023).
36. Олексюк Н. Організація соціально-педагогічного процесу в сім'ї військовослужбовця як важлива умова її позитивно спрямованої життєдіяльності. URL: доступу http://eprints.zu.edu.ua/3135/1/9_46.pdf (дата звернення: 09.10.2023).
37. Основи військово-соціальної роботи у збройних силах України та арміях провідних країн світу. Том 1 № 5 (2019): Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота». URL: <https://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/journal/article/view/1> (дата звернення: 09.11.2023).
38. Основні права військовослужбовців в українському законодавстві. URL: https://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/dov_pravo.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

39. Офіційна група соціальної мережі Facebook «Петропавлівська дошка оголошень (Дніпропетровська обл.). URL: <https://bit.ly/3XrFrAK> (дата звернення: 15.04.2024)
40. Офіційна група соціальної мережі Facebook «Дошка оголошень Київ та Київська обл.». URL: <https://bit.ly/4bWvHmu> (дата звернення: 15.04.2024)
41. Офіційна група соціальної мережі Facebook «Волонтер. Оголошення /Допомога». URL: <https://bit.ly/4cfhwsH> (дата звернення: 15.04.2024)
42. Офіційна група соціальної мережі Facebook «ОГОЛОШЕННЯ Кривий Ріг, Україна». URL: <https://bit.ly/4bXYBTn> (дата звернення: 15.04.2024)
43. Підтримка ментального здоров'я в часи війни. URL: <http://surl.li/ukxoa> (дата звернення: 18.11.2023)
44. Проєкт «Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців». URL: <https://www.pidtrymka.in.ua/> (дата звернення: 19.04.2024)
45. Психологічна допомога військовим та їхнім родинам. URL: <https://gluzd.org.ua/articles/psykholohichna-dopomoha-viiskovym-ta-ikhnim-rodynam/> (дата звернення: 21.03.2024)
46. Офіційна сторінка Міністерства соціальної політики України. Фейсбук. URL: <https://shorturl.at/efiFL> (дата звернення: 15.12.2023).
47. Про Регіональну програму соціальної підтримки ветеранів війни, військовослужбовців та членів їх сімей на 2023 – 2024 роки. URL: <http://surl.li/ukxns> (дата звернення: 13.03.2024).
48. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2001. Ст. 213.
49. Профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців : методичний посібник. К: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 115 с. URL: <https://shorturl.at/pKVY3> (дата звернення: 19.11.2023).
50. Розвиток соціальних послуг під час війни. URL: [https://r2p.org.ua/storage/documents/73c6d24b0db41d1b87296303a1250a19bf4cf7d5_ original.pdf](https://r2p.org.ua/storage/documents/73c6d24b0db41d1b87296303a1250a19bf4cf7d5_original.pdf) (дата звернення: 11.12.2023).

51. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин та туризму. 2020. 275 с.
52. Сидоренко А.О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: Проблеми та шляхи їх вирішення. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/29.pdf> (дата звернення: 08.03.2024).
53. Соціальні гарантії військовослужбовців та членів їх сімей в особливий період. URL: <http://surl.li/unsth> (дата звернення: 05.11.2023).
54. Соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей – це питання, яке завжди на часі. URL: <https://shorturl.at/aiAS4> (дата звернення: 24.10.2023).
55. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей та військово-соціальна робота в Україні: історичний аспект і закордонний досвід. Науковий вісник Ужгородського університету. серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Випуск 1 (48). URL: <https://shorturl.at/kwANQ> (дата звернення: 23.10.2023).
56. Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів та молодих вчених (м. Львів, 9 листопада 2022 р.). С. 17–20. URL: <http://surl.li/umsjx> (дата звернення: 08.10.2023).
57. Соціальні послуги в умовах війни: нові зміни та виклики. Сайт «ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ». URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17395> <https://decentralization.gov.ua/news/17464> (дата звернення: 08.01.2024).
58. Соцсупровід військових та їх родин: уряд підтримав пілотний проєкт. URL: <https://salo.li/0689c89> (дата звернення: 24.03.2024).
59. Таран Ю. Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. Праця і соціальні відносини. 2010. № 1. С. 211–217.
60. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: монографія. Х.: Нове слово, 2007. С.121-128

61. Турбан В. В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. Творча спадщина Г. С. Костюка: історія та сучасність. 2018. С. 346–345.

62. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Одним із головних завдань Мінсоцполітики є побудова якісно нової та ефективної системи забезпечення прав та найкращих інтересів дітей в Україні. URL: <http://surl.li/untcm> (дата звернення: 01.17.2024).

63. Утвенко В.В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки. Навчальний посібник. URL: <https://bit.ly/4bU3gWA> (дата звернення: 15.11.2023).

64. Фрідріх Ю., Люткефенд Т. Довга тінь Донбасу Реінтеграція ветеранів та зміцнення суспільної єдності в Україні. 2020. URL: <http://surl.li/bhww> (дата звернення: 10.11.2023).

65. Харченко С.В. Характер впливу на учасників стрес-факторів воєнних дій (аналіз історичного досвіду). Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, 7 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. С. 233–236.

66. Череповська Н. Деструктивні інформаційні впливи медіа та профілактика їхніх наслідків у військовослужбовців та ветеранів АТО. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції. 2016. Київ : Нац. акад.. внутр. справ, 2016. С.163-166.

67. Шандор Ф. Соціологія соціальної роботи: теорія та практика. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/33574> (дата звернення: 18.12.2023).

68. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми. URL: <https://bit.ly/3VHIWTS> (дата звернення: 12.11.2023).

69. Шевченко В., Руденко А. Психологічна реабілітація військовослужбовців, що перебували в миротворчому контингенті. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. 2014. Випуск 2.12. С. 239–243.

70. Шолудько Ю. О. Соціальний захист військовослужбовців за законодавством України. Актуальні проблеми сучасного права. 2018. С. 55–68.
71. Щербань С., Шейко Р., Левкіна Р. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні. Харків: ХІСД, 2017. 57 с.
72. Явір В. Реінтеграція тимчасово окупованих територій як завдання етнонаціональної політики України. Правова держава. 2017. Випуск 28. С. 437–444.
73. Розроблений опитувальник для сімей військовослужбовців. URL: <https://bit.ly/4clqlBn> (дата звернення: 14.04.2024).
74. Calvert C., Switzer G. Deployment Support – Strength through Partnership. In Human Dimensions in Military Operations – Military Leaders’ Strategies for Addressing Stress and Psychological Support (pp. 20A-1 – 20A-10). Meeting Proceedings RTO-MP-HFM-134, Paper 20A. Neuilly-sur-Seine, France: RTO. 2006. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA472820.pdf> (дата звернення: 12.11.2023).
75. Military Family Services. Military Family Services Program: Parameters 4 Practice, 2nd edition. 2017. URL: <http://bit.ly/35UdJ1w> (дата звернення: 12.10.2023).
76. U. S. Army Family and Morale, Welfare and Recreation Command (FMWRC): Army Community Service (ACS) (2009). URL: <http://bit.ly/2R8zIOd> (дата звернення: 18.02.2024).
77. United States Department of Army Family and MWR Command, Family Programs Directorate (2007). Family Readiness Support Assistant [FRSA] Resource Guide. Edition 1. URL: <http://bit.ly/384Ujt0> (дата звернення: 10.10.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для учасників тренінгу

«Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси» (до тренінгу)

1. Ваше ім'я: _____ -
2. Ваш статус у сім'ї військовослужбовця:
 - Дружина/чоловік військовослужбовця
 - Дитина військовослужбовця
 - Батьки військовослужбовця
 - Інший член сім'ї військовослужбовця (вказіть, хто саме) _____
3. Які з наступних тем є для Вас найбільш цікавими? (можна вибрати кілька варіантів)
 - Методи соціальної підтримки сімей військовослужбовців
 - Програми допомоги та грантові програми
 - Інформаційні ресурси та їх ефективне використання
 - Інше (вказіть, будь ласка) _____
4. Чи знаєте Ви щось про методи, форми соціальної підтримки сімей військовослужбовців?
 - Так
 - Ні
5. Де Ви черпаєте інформацію з питань, які пов'язані з фінансовою, психологічною підтримкою сімей військовослужбовців, можливостей навчання, дозвілля, працевлаштування для цих сімей?

6. Чи знаєте Ви про Програми, які діють у державі для підтримки сімей військовослужбовців?
 - Так
 - Ні
7. Чи знаєте Ви про грантові Програми, для сімей військовослужбовців?
 - Так
 - Ні
8. Чи є у Вас конкретні питання або теми, які Ви хотіли б обговорити під час тренінгу?

Анкета для учасників тренінгу
«Комплексна підтримка сімей військовослужбовців: соціальні послуги та інформаційні ресурси» (після тренінгу)

1. Ваше ім'я: _____
2. Ваш статус у сім'ї військовослужбовця:
 - Дружина/чоловік військовослужбовця
 - Дитина військовослужбовця
 - Батьки військовослужбовця
 - Інший член сім'ї військовослужбовця (вказіть, хто саме) _____
3. Оцініть, будь ласка, тренінг за наступними критеріями від 1 до 5 (де 1 – дуже погано, 5 – відмінно):
 - Загальна організація тренінгу: _____
 - Відповідність тематики тренінгу Вашим очікуванням: _____
 - Змістовність та корисність отриманої інформації: _____
 - Професіоналізм тренера: _____
 - Взаємодія та комунікація з учасниками: _____
 - Тривалість та структура тренінгу: _____
 - Загальне враження від тренінгу: _____
4. Які з тем тренінгу були для Вас найбільш корисними? (можна вибрати кілька варіантів)
 - Методи соціальної підтримки сімей військовослужбовців
 - Програми допомоги та грантові програми
 - Інформаційні ресурси та їх ефективне використання
 - Інше (вказіть, будь ласка) _____
5. Чи отримали Ви нову інформацію про методи, форми соціальної підтримки сімей військовослужбовців?
 - Так
 - Ні
6. Чи дізналися Ви нові джерела інформації з питань фінансової, психологічної підтримки, можливостей навчання, дозвілля, працевлаштування для сімей військовослужбовців?
 - Так
 - Ні
7. Чи збільшилися Ваші знання про державні Програми підтримки сімей військовослужбовців?
 - Так
 - Ні
8. Чи дізналися Ви про нові грантові Програми для сімей військовослужбовців?
 - Так
 - Ні
9. Чи вдалося Вам отримати відповіді на конкретні питання або теми, які Ви хотіли обговорити під час тренінгу?
 - Так
 - Ні
10. Які матеріали або теми, на Вашу думку, слід додати або розширити у майбутніх тренінгах?

Презентація існуючих методів, форм, програм і послуг для сімей військовослужбовців; обговорення основних питань, пов'язаних із доступом до соціальних послуг

Додаток В

Сучасна соціальна робота пропонує використовувати первинні та вторинні методи у роботі з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. До первинних належать такі методи: індивідуальна терапія, сімейна терапія, групова терапія. До вторинних – планування, консультування, супровід тощо.

Презентація існуючих методів, форм, програм та послуг для сімей військовослужбовців

Форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців класифікують за такими ознаками: складом і кількістю учасників (індивідуальні, групові, масові); тривалістю (одноразові заходи, постійно діючі, «пульсуючі»); перспективою (розраховані на близьку перспективу, розраховані на середню перспективу, розраховані на віддалену перспективу); місцем проведення (стаціонарні, візні, пересувні, циклічні); мірою самостійності учасників (групи самопомогі, взаємодопомогі; ті, які працюють за допомогою консультанта, сім'ї, які працюють під безпосереднім керівництвом соціального педагога); рівнем творчості (інформаційні, репродуктивні, тренувальні, творчі); видом діяльності (ігрові, комунікативні, трудові, навчальні); умовами здійснення (екстремні, звичайні); характером спілкування (безпосередній, опосередкований); метою (спрямовані на збір та аналіз інформації, участь у формуванні сімейної політики завдань соціально-педагогічної роботи, участь у реалізації сімейної політики і проведенні соціального супроводу сім'ї, профілактику неблагополуччя та його рецидивів, узагальнення результатів, контроль за якістю соціально-педагогічної роботи); складністю побудови (прості, складні, комплексні). Для забезпечення ефективної соціальної роботи соціальний працівник налагоджує співпрацю з керівництвом військового підрозділу, частини, в якій служить військовослужбовець Збройних Сил, різноманітними соціальними службами, державними і недержавними установами та організаціями, навчальними закладами

Станом на 01 лютого 2024 року існують Програми підтримки сімей військовослужбовців в Україні:

- Державні: Міністерство оборони України, Міністерство соціальної політики України
- Програми територіальних громад
- Програми громадських організацій.

Мінсоцполітики реалізує низку пілотних проектів у різних областях, щоб потім на рівні держави масштабувати найкращі практики з відповідними стандартами. Йдеться про проекти соціального супроводу військового та його родини, проект соціального відновлення та соціальних адаптацій ветеранів

03 жовтня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову, що дає можливість посилити соціальну підтримку захисників та захисниць, їхніх родин. Йдеться про пілотний проект щодо організації соціального супроводу військових та їхніх сімей на базі підрозділів Збройних Сил.

Ключова мета пілотного проекту – допомогти військовим у цивільних питаннях.

Наразі у військових частинах відсутні структурні підрозділи, які опікуються питаннями цивільного життя військовослужбовців, підтримкою їхніх родин. Водночас коли вся увага військових зосереджена на обороні мирного життя, їм самим, і їхнім родинам може знадобитись додаткова підтримка – від психологічної допомоги до вирішення побутових питань. Особливо, коли йдеться про родини, які переїхали з постраждалих громад, сімей з дітьми чи родичами з інвалідністю.

Завдяки соціальному супроводу військові та їхні родини зможуть отримувати консультації щодо психосоціальної підтримки, налагодження комунікації в сім'ї, допомогу і супровід військовослужбовця на етапах призову під час мобілізації.

Найбільш успішними проектами щодо підтримки сімей військовослужбовців від громадських організацій можна вважати проект по психосоціальній підтримці сімей військовослужбовців. Так, у березні 2022 року громадською організацією «Громадський рух «Жіноча Сила України» створено проект «Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців», який функціонує за сприяння Збройних Сил України, Департаменту гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України, Національної гвардії України. Спеціалісти мають досвід роботи з сім'ями військовослужбовців з 2014 року. <https://www.pidtrymka.in.ua/>

ЖІНОЧА СИЛА УКРАЇНИ

Ще одна відома організація, яка працює над соціальною підтримкою сімей військовослужбовців – благодійний фонд «Українська Фундація "Мрія"», це динамічна та віддана команда, що працює на благо родин військовослужбовців. Їх робота – це не лише організація гуманітарної допомоги, але й психологічна підтримка, правова консультація та соціальна адаптація. Організація створює умови для того, щоб герої могли повернутися до мирного життя та відчувати підтримку та піклування від фонду.

Огляд доступних інформаційних ресурсів

Огляд доступних інформаційних ресурсів для сімей військовослужбовців

Веб-сайти:

Міністерство соціальної політики України: <https://www.msp.gov.ua/> - офіційний веб-сайт, де можна знайти інформацію про підтримку сімей військовослужбовців (фінансову, правову, можливості для професійного розвитку), необхідну інформацію для ефективного використання всіх доступних програм і ресурсів.

Міністерство оборони України: <https://www.mil.gov.ua/> - офіційний веб-сайт Міністерства оборони України, де можна знайти інформацію про соціальну підтримку військовослужбовців та їхніх сімей, зокрема про пільги, допомогу та послуги.

Український ветеранський фонд: <https://veteranfund.com.ua/> - надає фінансову та іншу допомогу ветеранам та членам їхніх сімей. На сайті фонду можна знайти інформацію про програми допомоги, а також подати заяву на отримання допомоги.

Об'єднаний центр координації соціальних виплат та пенсій: <https://portal.pfu.gov.ua/> - надає інформацію про виплату грошового забезпечення, пенсій та інших соціальних виплат військовослужбовцям та членам їхніх сімей.

Волонтерські та громадські організації: існує багато волонтерських організацій, які надають допомогу сім'ям військовослужбовців. Деякі з них мають веб-сайти, де можна знайти більше інформації про їхні послуги. Армія SOS. Команда «Армії SOS», Народний Тил, Українська Жіноча Варта, HEROU, Help Army, Землячки. Офіційні сторінки міських рад (розділ соціальна політика)

Перелік організацій та фондів, до яких можна звернутись за допомогою

Товариство Червоного Хреста України

<https://redcross.org.ua/contacts/>

Християнська церква «Перемога»

<https://victorychurch.org.ua/ve-nadiya-dopomoga>

Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка Україна»

<https://cutt.ly/0J9VCng>

Благодійний фонд "Щаслива дитина"

www.deti.zp.ua/antiwar

Телеграм-канал «Офіс підтримки родин військовослужбовців». Тут допомагають оформити соціальні та пенсійні виплати, консультують стосовно пошуку безвісти зниклих та полонених, надають юридичні та психологічні консультації.

Гарячі лінії.

Гарячі лінії можуть надати вам інформацію та підтримку з конкретних питань.

Гаряча лінія Міністерства оборони України: 0800-507-122

Гаряча лінія Генерального штабу Збройних Сил України: 0800-507-707

Гаряча лінія Українського ветеранського фонду: 0800-507-161

Гаряча лінія Сімейної мережі Збройних Сил України: 0800-507-177

Гаряча лінія волонтерського центру "Армія SOS": 0800-500-303

Практичні поради щодо ефективного пошуку та використання інформації:

Визначте свої потреби: перш ніж розпочати пошук інформації, важливо визначити, яка саме інформація вам потрібна. Це допоможе вам звужити поле пошуку та знайти найрелевантніші джерела.

Використовуйте ключові слова: під час пошуку інформації в Інтернеті використовуйте ключові слова, які стосуються ваших потреб. Наприклад, якщо ви шукаєте інформацію про соціальну підтримку військовослужбовців, ви можете використовувати такі ключові слова, як "соціальна підтримка", "військовослужбовці" та "сім'я".

Будьте критичними: не вся інформація, яку ви знайдете в Інтернеті, є достовірною. Важливо бути критичними до інформації, яку ви читаете, та перевіряти її надійність.

Зверніться за допомогою: якщо ви не можете знайти потрібну вам інформацію, не соромтесь звертатися за допомогою. Ви можете звернутися до одного з вищезазначених ресурсів або до представника Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України або Об'єднаного центру координації соціальних виплат та пенсій.

Грантові програми для сімей військовослужбовців

